

ALBERT FRUZZINA – DÁVID BEÁTA – TÓTH GERGELY¹

HÁNY BARÁTJA VAN ÖNNEK?

A BARÁTOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA HÁROM ÉVTIZED ALATT (1986–2018)

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.3.3>

ABSZTRAKT

A barátoknak tekintett kapcsolatok számosságának alakulását vizsgáljuk nyolc reprezentatív lakossági adatfelvétel segítségével az elmúlt 3 évtized során. Az elemzés a baráttal nem rendelkezők, az 1–5 baráttal rendelkezők, illetve a legalább 6 barátot említők jellemzőit vizsgálja. Az életkor növekedésével jelentősen csökken, az iskolai végzettség emelkedésével pedig nő a barátok száma és az aktív munkaerőpiaci részvétel is tágabb baráti körrel jár együtt. A nem differenciáló hatása a vizsgált időszak végére eltűnt. A barát számok eloszlásának és a baráttal egyáltalán nem rendelkezők arányának jelentős ingadozása az adatfelvételi eltéréseken túl összességében a baráti kapcsolatok belső struktúrájának átalakulását és a barátság köznapi definíciójának módosulását jelzi. Az adatok a társadalom teljes spektrumát érintő homogenizációs trendre utalnak: napjainkban néhány baráttal a magyar felnőtt lakosság túlnyomó többsége rendelkezik. A barátot nélkülözők aránya csökken, amit pozitívan értékelhetünk, ugyanakkor a kimondottan kiterjedt baráti körrel rendelkezők számának szintén jelentős csökkenése a szélesebb társadalmi integráció gyengülését mutatja.

Kulcsszavak: barátság, időbeli változás, barát-definíció, társadalmi integráció

HOW MANY FRIENDS HAVE YOU GOT?

CHANGES IN THE NUMBER OF FRIENDS OVER THREE DECADES (1986–2018)

ABSTRACT

We analyse data on the number of self-defined friends from eight cross-sectional nationally representative surveys over the past three decades in Hungary. The analysis focuses on the groups of those without any friends, those having 1-5 friends and those having at least 6 friends. With age, the number of friends significantly decreases, with the level of education it increases, and active labour market participation also coincides with larger friendship networks. The differentiating effect of gender disappears by the end of the analysed period. The significant fluctuation of the distribution of the number of friends and the rate of those without any friends may reflect differences of data gathering procedures, but also indicate a change in the inner structure of friendship networks and in the everyday definition of friendship. Data indicate a homogenisation trend present in the whole society: nowadays the overwhelming majority of the Hungarian population has at least a few friends. The rate of those without any friends has decreased, which is a positive phenomenon, but the rate of those with extensive friendship networks has also decreased, which indicates a weakening of social integration.

Keywords: friendship, temporal change, friendship-definition, social integration

¹ Albert Fruzzina: Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, Társadalomtudományi Kutatóközpont MTA Kiváló Kutatóhely, Szociológiai Intézet. Dávid Beáta: Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, Társadalomtudományi Kutatóközpont MTA Kiváló Kutatóhely, Szociológiai Intézet. Tóth Gergely: Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Semmelweis Egyetem Egészségügyi Menedzserképző Központ

HÁNY BARÁTJA VAN ÖNNEK?

A BARÁTOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA HÁROM ÉVTIZED ALATT (1986–2018)

BEVEZETÉS

A témában megjelent első tanulmányunk (Albert–Dávid 1998a) megjelenése óta összesen 17 tudományos közleményben, köztük egy monográfiában (*Embert barátjáról. A barátság szociológiája* (Albert–Dávid 2007) vizsgáltuk a barátok számát, az említett barátok száma és a válaszadó szocio-demográfiai jellemzőinek összefüggéseit és a háttérben meghúzódó folyamatokat (Albert–Dávid 1998a, 1998b, 1999, 2003, 2006, 2012, 2013, 2015, 2016a, 2016b, 2017, 2018; Dávid–Albert 2005, Albert 2014, 2016, Dávid 2010). Ezúttal az eddigiek összegzéseként a barátnak tekintett kapcsolatok számosságának alakulását vizsgáljuk nyolc reprezentatív lakossági adatfelvétel segítségével a rendszerváltást épphogy megelőző időszakról a közelmúltig, több mint harminc évet felölelve. Reméljük, hogy elemzésünk hozzájárul ahhoz, hogy a társadalmi változások emberi kapcsolatrendszerekre gyakorolt hatását (pl. Mollenhorst et al. 2014, Fischer 2011, Ishiguro 2018, McPherson–Smith-Lovin–Brashears 2006, Sik 1994, Sik–Wellmann 1999, Völker–Flap 2001) is jobban megérthessük.

Már a legelső publikált tanulmányunkban, amely a Magyar Háztartás Panel adatfelvétel 1993. és 1997. évi hullámainak adatait elemezte, felmerült a „Hány barátja van?” kérdés problematikája: *„egyrészt meglehetősen homályos és egyénenként is nagyon változó, hogy ki mit ért a barát fogalma alatt. Ezt egyébként a kérdésre adott válaszok eloszlása is tükrözi, mely a nulla és a „több, mint 99” illetve 1997-ben a „120 fő” értékek között oszlik meg. Szinte bizonyos, hogy a barát fogalmát másként érti az, aki három barátot közöl és az, aki nyolcvanötöt. Egyébként tíz fő felett becsült, durva értékek vannak, a válaszok a tízes értékek körül csoportosulnak. Másrészt semmi sem derül ki a barátnak nevezett személyekről, tehát az interperszonális környezet tartalmáról, ami szintén nagyon lényeges veszteség”* (Albert–Dávid 1998a:164). E két ok miatt fordult már akkoriban a figyelmünk az ún. fontos beszélgetési hálózatok vizsgálata felé. Ugyanakkor nem tudtunk ellenállni a kísértésnek, hogy a már jól bevált és nagyon gyorsan, egyszerűen lekérdezhető, a barátok számára vonatkozó kérdést is szerepeltessük a vizsgálatokban, már csak az időbeli összehasonlítás lehetőségének fenntartása miatt is. Noha a válaszok „tartalmi diverzitására” kezdettől gyanakodtunk, az elmúlt évtizedek alatt azt gyanítjuk, hogy a társadalom több csoportjában változott a barátság fogalma, és átalakultak a baráttal kapcsolatos szerepelvárások. Sajnos a rendelkezésünkre álló reprezentatív adatfelvételek alapján ezen feltevéseinket nem tudjuk igazolni vagy cáfolni. Ugyanakkor kezdettől nagyon erős strukturális meghatározottságokat is észlelünk annak a háttérében, hogy ki hány barátról számol be egy adatfelvétel során. Ezen tényezők beazonosítása, változásuk nyomon követése, a háttérben meghúzódó lehetséges okok megfogalmazása jelen tanulmány célja.

A BARÁTSÁG A SZOCIOLÓGIÁBAN

Bár a barátságok alakulása, a barát szó jelentése és a baráti kör kiterjedtségének mérése, kiváltképp a társadalmi tőke, hálózati tőke fogalmainak előtérbe kerülésével fontos területe a szociológiának, mégis mind a mai napig a nemzetközi publikációk szintjén a téma iránt kicsi az érdeklődés. Ez jelentős részben annak tudható be, hogy a barátság intézményének a kutatók nem tulajdonítottak strukturális jelentőséget, ezért nem is nagyon gyűjtöttek adatokat róla, illetve figyelmen kívül hagyták a barátság fontosságát alátámasztó eredményeket. Ha mégis születtek írások a barátságról, azok inkább annak személyes jellegével foglalkoztak, nem pedig azzal, hogy milyen szerepet játszik például a társadalomszerkezetben elfoglalt helyünkben, az egyenlőtlenségek alakulásában. A barátsághoz fűződő, inkább szociálpszichológiai jellegű hozzáállás eredménye, hogy a kutatók zöme² a barátságra mint diadikus kapcsolatra, és azon belül is a legközelebbi, legszorosabb barátságokra fókuszál, másrészt ez gátolja más, központibb szociológiai témákhoz való kapcsolódását is (Eve 2002). Ezért lehetséges, hogy még a barátságokat kutató szerzők is arra a következtetésre jutottak, hogy a barátság „a nyugati társadalmakban reziduális társadalmi kategória” (O’ Connor 1998:126). A barátság szociológiai megközelítésében a hangsúly a barátságok társadalmi konstruáltságán van (Allan 1989).

A szociológusok közül először Georg Simmel (2004) írt kifejezetten a barátságról, azt az azonos társadalmi helyzetben levők közti fontos társas formának (*Wechselwirkung*) tartva. Szerinte a barátságban két fő érzelem játszik fő szerepet: a hűség és a hála, melyek nemcsak erős kapcsolatot hoznak létre az egyének között, de az intézmények folytonosságának és így a társadalom stabilitásának is kulcsfontosságú elemei. Azt, hogy a barátság nem pusztán diadikus kapcsolat, jól mutatja, hogy barátaink zömét bizonyos kontextusokból (pl. munkahely, iskola, szomszédság) „szerezzük” (Feld 1981, Feld–Carter 1998). Annak ellenére, hogy sok olyan emberrel találkozunk, akik hasonlítanak hozzánk bizonyos szempontok szerint, vagy akikkel szívesen vagyunk együtt, ez nem elég ahhoz, hogy egy kapcsolatból barátság legyen. Az egyéni vonzalmon kívül ebben az is szerepet játszik, hogy ez a kapcsolat potenciálisan mennyire kapcsolódhat majd a többi, meglévő kapcsolataink szövedékébe (Eve 2002).

Két fontos kivétel a barátság témájának elhanyagolása alól egyrészt a különféle szolgáltatások és erőforrások cseréjét vizsgáló kutatások csoportja (pl. a társas támogatás kutatása), másrészt a Granovetter (1973) nyomán kibontakozó, a gyengébb személyes kapcsolatok szerepét illető vizsgálódások.

Mivel a már említett, a barátság szociológiájával foglalkozó könyvünkben (Albert-Dávid 2007) hosszan áttekintettük a barátság kultúrtörténetét és a kétezres évek elejéig megjelent releváns szociológiai szakirodalmat, ebben a tanulmányban az elméleti áttekintésben csak az elemzésünk fókusza miatt releváns két szempontra térünk ki röviden.

² Ezt megemlíti Dunbar (2018) is.

MIT JELENT A „BARÁT” SZÓ, ÉS EZZEL ÖSSZEFÜGGÉSBEN HÁNY BARÁTUNK VAN?

Mit jelent a „barát” szó?

A barátság önkéntesen választott kötés, így eltér a családi kapcsolatoktól, melyekbe „beleszületünk”. A szintén választott párkapcsolatokhoz képest különbség, hogy a barátság nem ún. kizárólagos kapcsolat (tehát több barátunk is lehet), valamint társadalmi intézmények sem határozzák meg és nem is védik a barátokat, ugyanakkor barátaink intim, szoros, bizalmas kapcsolataink közé tartoznak. Az, hogy kikkel barátkozunk, makroszinten a társadalom nyitottságának, a társadalmi kohézióknak, a társadalmi integrációnak is jellemzője, mikroszinten pedig az életminőség számos dimenzióját befolyásoló tényező. Több kutatás próbálta feltérképezni különféle társadalmi csoportok eltérő barátkozási mintázatait (nők-férfiak, etnikai csoportok, különféle korosztályok), illetve a különféle kontextusok (munkahely, falu-nagyváros, szomszédság stb.) által meghatározott barátságokat. Az, hogy szabadon dönthetünk arról, kikkel barátkozunk, különösen érdekessé teszi ezt a kapcsolattípust szociológiai szempontból, hisz nagy kérdés, hogy ezen választásainkat mennyiben határozzák meg saját preferenciáink, egyéni döntéseink, illetve az ezeket befolyásoló társadalmi kötöttségek, amelyek a társadalom szerkezetének sajátosságaihoz kapcsolódnak.

A barátság vizsgálatának egyik fő nehézsége maga a definíció, hiszen az emberek nagyon sokféle kapcsolatot neveznek barátságnak. A barát fogalma egy általánosított, ideáltipikus, ugyanakkor társadalmilag és kulturálisan meghatározott, változó kép bizonyos elemeit hordozza, amit nevezhetünk barátságsémának is, ami ugyanakkor egy társadalomban adott pillanatban is változatos formában lehet jelen és időben sem statikus. A téma kutatói is számos, egymástól némiképp eltérő barátság-definíciót alkottak (részletesebben lásd erről is Albert–Dávid 2007). A barátság fogalmát az informális kapcsolatok viszonylag tág körére alkalmazzák, vannak szorosabb és kevésbé szoros barátságok. Ráadásul az, hogy kit tartunk barátnak, mind egyéni életünk folyamán (Cole–Cole 1998, Adams et al. 2000), mind társadalmi csoportonként (Allan 1977), kultúránként, társadalmi koronként eltérő lehet.

A „barát” terminus nem egy kategoriális viszonyt jelöl (mint például a testvér, a szomszéd vagy a munkatárs), hanem inkább egy kapcsolati minőséget. A modern barátságfogalom központi elemei tehát az önkéntes jelleg, a kölcsönösség, az egyenlőség, a bizalom, az intimitás és az együttműködés (ld. még Dávid–Albert 2005). Emellett fontosak lehetnek a közelség és hozzáférhetőség dimenziói is. A barátságnak nemcsak pozitív, hanem negatív vonatkozásai is lehetnek, egy baráti kapcsolat is lehet terhes vagy kizsákmányoló jellegű, azonban a barátság önkéntes volta miatt ezektől a kapcsolatoktól a vérségi kapcsolatokhoz képest könnyebb megszabadulnunk.

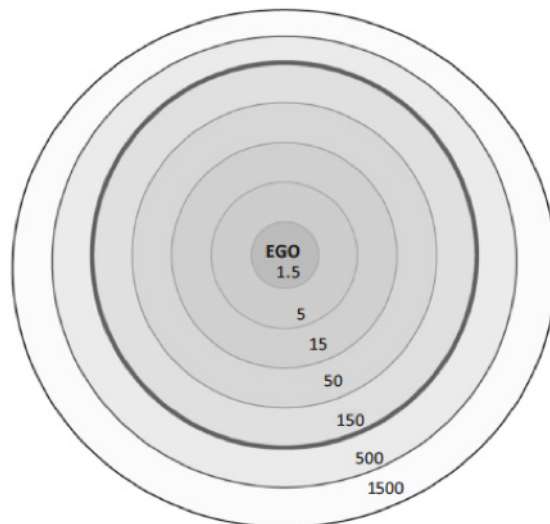
Minimális ismerettel rendelkezünk arról, pontosan kit tartanak az emberek barátnak Magyarországon, noha ezekben a barátság-sémákban minden bizonnyal nemcsak nemi, hanem iskolázottság, társadalmi helyzet, lakóhely és még számos dimenzió mentén szisztematikus különbségek lehetnek az egyes társadalmi csoportok között.

Hány barátunk van?

Dunbar (2018) összefoglaló tanulmányában, melynek címe „*A barátság anatómiája*”, valójában a teljes személyes kapcsolathálózat szerkezetére, működésére vonatkozó tudományos ismereteket szintetizálja – nemcsak az emberek, hanem főemlősök vonatkozásában is. Egy meglehetősen tág barátság-definíció³ alapján a „barátok” eltérő jellegzetességekkel bíró körökben helyezkednek el az ego körül. Az ego körüli körökbe tartozó kapcsolatok száma kifelé egyre nő, egy ily módon felépülő átlagos kapcsolathálózat mérete 150 fő (100–250 közötti szóródással) (Dunbar 1993). Az ettől való eltérés oka kereshető az adott népességben, kultúrában, de a személyiségben, a társas stratégiákban vagy az életmódban is.

A jelenkori társadalmakban a személyes kapcsolathálózatokban Roberts és munkatársai (2009) szerint fele-fele a rokoni és baráti kapcsolatok aránya. Akik nagy, kiterjedt családból származnak, arányosan kevesebb baráti kapcsolattal rendelkeznek, ami arra utal, hogy a rokoni kapcsolatokat előnyben részesítik. Ennek oka lehet az ún. rokonsági prémium, azaz az a jelenség, hogy rokonaink irányában nagyobb hajlandósággal viselkedünk altruista módon. Dunbar (2018) rámutat, hogy a tradicionális kisebb társadalmakban, lokális közösségekben leszarmazás vagy házasság útján szinte mindenki mindenkinek a rokona, akik pedig nem, azokat nagy eséllyel vonják valamiféle műrokoni/tiszteletbeli rokoni kapcsolatba. Ezzel szemben a modern világban a napjainkra lecsökkent családméret elvileg több helyet hagy a barátok számára (David-Barrett–Dunbar 2017). Dunbar az emberi kapcsolathálózatokat a kapcsolat intenzitása alapján különböző szintekbe sorolja, amelyek hagymahéjként veszik körül az egyént. A hálózatok méretének szerinte biológiai korlátai vannak, a csoportméret az agykéreg méretével együtt növekedett az evolúció során (1. ábra).

1. ábra. A személyes kapcsolatok (barátok) körei

Forrás: (Dunbar 2018:36)

³ Dunbar szerint barátok mindazok az emberek, akikkel életünket az idegenekkel való esetleges találkozásnál nagyobb mértékben osztjuk meg, akikkel való kapcsolattartásra erőfeszítéseket teszünk és akikhez érzelmi kötélek fűz minket, azaz ide tartoznak családunk tagjai és a hagyományosabb értelemben vett barátok (akikhez nem fűz minket rokoni kapcsolat), illetve romantikus párkapcsolati partnereink is. Továbbá megjegyzi, hogy a barátoknak nem is feltétlenül kell embereknek lenniük, mert esetenként még az is elképzelhető, hogy valaki kedvenc háziállatát, elhunyt rokonát, esetleg szenteket, Istent vagy akár kitalált karaktereket is ebbe a körbe tartozónak tarthat, amennyiben mélyen úgy érzi, hogy azzal jelentőségteli, kölcsönös viszonyban van.

Ezeket a köröket nemcsak személyes kapcsolathálózatok (Sutcliffe et al. 2012, Hill–Dunbar 2013), de telefonos networkök (MacCarron et al. 2016), Facebook és Twitter adatok (Dunbar 2016, Dunbar et al. 2015) alapján is be lehet azonosítani. A köröket továbbá a befektetett idő, az érzelmi közelség és a kapcsolattartás gyakoriságának eltérő szintje jellemzi. A legbelső kör a partnerkapcsolat, ezután a legszűkebb, legintimebb, legszorosabb kapcsolatokból álló ún. *támogató csoport* jön, ami kb. 5 főből áll, akikkel az egyén a legintenzívebb kapcsolatokat ápolja. Ebben a körben megoszthatók problémáink, gondjaink (nagyjából ezt a kört célozza befogni a bizalmas kapcsolathálózatok beazonosítására használt „fontos dolgok megbeszélése” névgenerátor, ld. pl. Albert–Dávid 2016) és érzelmi támogatást is főleg tőlük kapunk. A következő kör a *szimpátia csoport* vagy *klick*, amely a főemlősök kurkászási csoportjához hasonlatos, akikkel rendszeres társas kapcsolatban vagyunk, majd a banda és a nagycsoport következnek. A *banda* tagjaival bár már nem állunk közeli viszonyban, de közvetlen kapcsolatban vagyunk, fordulhatunk hozzájuk; Dunbar szerint a kapcsolat sűrűsége nagyjából heti rendszerességű kapcsolatfelvételt involvál, ők azok, akikkel például bulizni járunk. A legkülső csoportba tartozókkal rendszertelenül, ritkán fenntartott kapcsolatban állunk, de azért nyilvántartjuk őket, kölcsönösen tág értelemben véve támogathatjuk is egymást, információkat cserélhetünk.⁴ 150-500 fő között vannak azok az ismerőseink, akiktől már nem tudnánk segítséget kérni, akikkel már nem állunk érdemi kapcsolatban. 1500 fő felett már nem is tudjuk megkülönböztetni az embereket.

Dunbar (2018) érvelése szerint a csoportban élés a különböző kockázati tényezők vonatkozásában élvezett előnyeiért megnövekedett stressz-szinttel fizetünk, ami mind az emberek, mint a főemlősök körében a növekedő csoportmérettel együtt növeli a meddőség esélyét. A stressz ellen főként a nőstények baráti kapcsolatok létrehozásával védekeznek, ezeket azonban nem elég a szükség pillanatában létrehozni, hanem előre kell gondolkodni, hogy a krízishelyzetben legyen kire támaszkodni. Így ezek a kapcsolatok gyakran ez egész életen át fennmaradnak. Szükséges előfeltételük az elköteleződés és az érzelmi közelség, melynek kialakítása és fenntartása idő- és energiaigényes feladat. Egy kapcsolatba fektetett idő és a kapcsolat érzelmi közelsége tehát összefüggnek egymással. Társas erőfeszítéseink kb. 40%-át a hozzánk legközelebb álló, számunkra legfontosabb öt embernek szenteljük, 20%-át a következő 10 fontos embernek, azaz társas erőfeszítéseink 60%-át kb. 15 emberre fordítjuk, akiktől egyébként leginkább várhatunk támogatást. Akik nagyobb kapcsolathálózattal rendelkeznek, valószínűleg gyengébbek a kapcsolataik, hisz „a rendelkezésre álló társadalmi tőkédüket vékonyan terítik el nagyszámú egyén között”, míg a kisebb kapcsolathálózattal rendelkezők épp ellenkezőleg cselekednek (Dunbar 2018).

A BARÁTOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

Ha kutatóként a barát-definíció szubjektív értelmezésének elkerülésére valamiféle objektív kritériumhoz, például a fontos dolgok és problémák megbeszéléséhez (ld. Albert–Dávid 2016) próbáljuk kötni a baráti kör kiterjedtségének mérését, akkor ezzel nagy eséllyel figyelmen kívül hagyunk sok olyan kapcsolatot, amit mások barátságának tartanak (lásd még Allan 1989). Emiatt a szociológiai kutatások jó része – így az általunk jelen tanulmányban górcső alá vett nyolc adatfelvétel is – *a barátság meghatározását mindig a válaszadóra bízta.*

⁴ Dunbar (2018:36) terminológiájával „elsődleges partner(ek), intim, legjobb és jó barátok és végül a „csak” barátok (az aktív kapcsolathálózat)”.

Összesített adatbázis

1986 és 2018 között nyolc reprezentatív lakossági mintán⁵ a kérdezettek mindig a *Hány barátja van Önnek?* kérdésre válaszoltak. Jelen tanulmányhoz a nyolc adatfelvételből egy összesített adatbázist készítettünk.

A legkorábbi adatfelvétel (1986) egyszerű véletlen mintavétellel történt, ahol az adatok csak súlyozatlanul állnak rendelkezésre. A további adatfelvételeknél (1993–2018) az eredeti adatfelvételek készítői által publikált, utólagos rétegzési súlyok viszont már rendelkezésünkre álltak. Ezek után minden egyes súlyozott mintán az eredeti súlyszerkezetet megtartva nem-kor-településtípus-iskola négydimenziós súlyok mentén újralibrálást hajtottunk végre. A 2018-as mintából először töröltük azokat az eseteket, ahol a kapcsolati adatok nem álltak rendelkezésre, majd itt is négydimenziós súlyozással a mintát újralibráltuk nem-kor-településtípus-régió dimenziók mentén. A teljes újralibrálás végén a súlyozott mintanagyság évekre lebontva a következőképpen alakult: 1986: N=912, 1993: N=2393, 1997: N=2345, 2000: N=3817, 2004: N=1003, 2011: N=1008, 2015: N=2615, 2018: N=2118.

Ezután a nyolc adatbázist egy egységes adatbázisba vontuk össze, az azonos tartalmú változók szinkronizációja mellett. Annak érdekében, hogy az eltérő időszakokból származó eltérő elemszámú mintákat együttesen is kezelni lehessen a meghatározott modellekben, további populációs súlyok létrehozására is szükség volt. A *populációs súly* kialakításakor minden adatfelvételi évre vonatkozólag a KSH által publikált korcsoportspecifikus populációs számokat vettük figyelembe⁶, valamint azt az elvet alkalmaztuk, hogy az átlagsúly egyik évben sem haladhatta meg az 1-et.⁷ Ennek következménye, hogy a végső populációs súllyal súlyozott adatok az egyes évekre vonatkozólag az eredeti mintanagysághoz képest elemszámcsökkenést mutattak, azaz az effektív mintaméret csökkent⁸. Ennek következménye, hogy a populációs súlyok alapján számított statisztikák is konzervatív becsléseknek számítanak, mivel a modell alapján becsült mintavételi hibák és konfidenciaintervallumok akár jelentősebb mértékben is felülbecsültek lehetnek. Ez statisztikai értelemben azt jelenti, hogy a modelljeinkben az egyes komponensek a becsültnél nagyobb valószínűséggel lehetnek összefüggésben a függő változóval.

Habár mindegy egyes adatfelvétel személyes megkérdezésen alapult, az egyes mintadesignok, illetve a barátságblokk elhelyezkedése a kérdőíven belül akár nagymértékben eltérhettek. Ebből adódóan ezek a hatások az adatokban szükségszerűen jelen lehetnek és az adatok részleges ingadozást okozhatják. Érdemes továbbá emlékeztetni arra is, hogy minden egyes minta természetesen magán hordozza a véletlen hatását (mintavételi hiba), amely kezelése érdekében a leíró statisztikák esetében feltüntettük a konfidenciaintervallumokat is.

5 1986: ISSP; 1993: Magyar Háztartás Panel II. hullám; 1997: MHP VI. hullám; 2000: TÁRKI Monitor; 2004: TÁRKI Omnibusz 2004/5; OTKA F 42859; 2011: TÁRKI Omnibusz 2011/12; 2015: MTA TK és TÁRKI Konzorcium OTKA 108836; 2018: MTA TK, Mobilitás Kutatási Centrum KEP

6 <https://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html>

7 Ahogy a korábbiakban feltüntettük, az egyes években eltérő mintaelemszámú kutatások álltak rendelkezésre, de a vizsgált időszak alatt a populáció száma és összetétele is megváltozott. A populációs súlyok számítása mögötti alapgondolat, hogy az alapsokaságot a 8 vizsgálati év ossztársadalma jelentette, tehát az adatfelvétel éve ilyen módon utólagos rétegzési dimenzióként értelmezendő. A populációs súly tehát lényegében az adatfelvétel évére való kalibrálást jelentette, olyan módon, hogy reflektált az egyes évek mintavételi populációk eltérő, 16 és 20 év közötti bekerülési küszöbértékeire is.

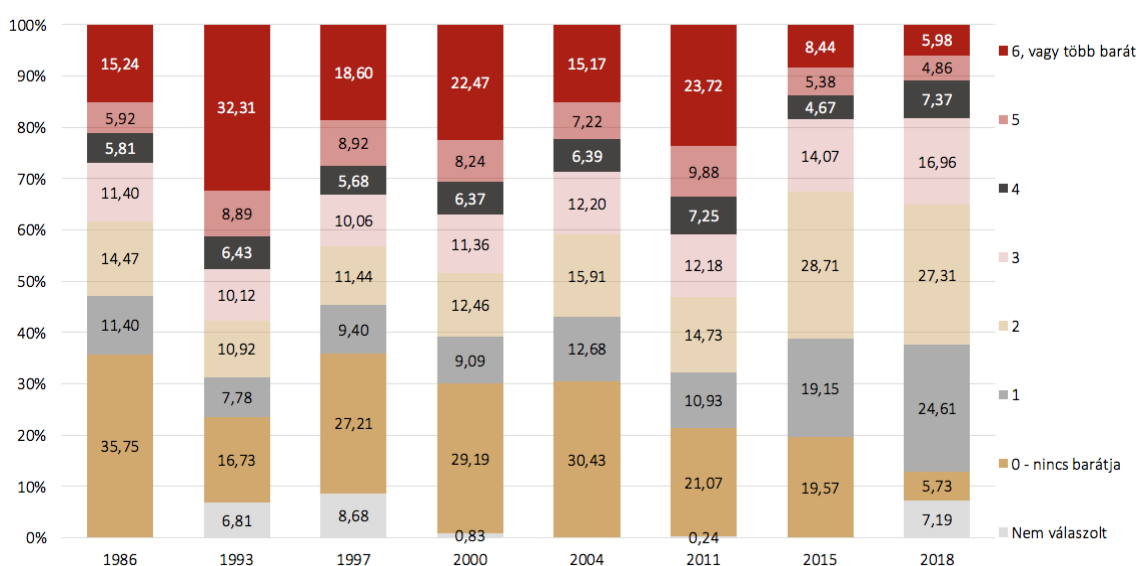
8 Az effektív mintaméretet a súlyozás után a következőképpen alakultak évente: 1986: N=912, 1993: N=878, 1997: N=835, 2000: N=934, 2004: N=922, 2011: N=940, 2015: N=912, 2018: N=851.

Eredményeinket ezek figyelembevételével értelmeztük és az időbeli összehasonlítás során a legfőbb tendenciá szerű hatások feltárására koncentráltunk, és az egyedi – egy-egy év – ingadozásait a fent említett bizonytalanságok figyelembevételével kezeltük.

Eredmények

A barát szám eddig használt átlaga (ahol az egyes értékek 0 és 98 között mozoghattak), illetve a barát szám négy kategória szerinti bontása (0, 1–4, 5–9 és 10 felett) helyett ezúttal a fentebb bemutatott dunbari felosztást alkalmazzuk.⁹ A főbb vizsgált kategóriák: akiknek egyáltalán nincs barátja, akiknek legfeljebb 5 barátja van, és akik legalább 6 barátot említettek.

2. ábra. A barátok számának eloszlása a felnőtt magyar lakosság körében 1986 és 2018 között (%)

Forrás: ISSP 1986, TÁRKI MHP 1993, 1997, TÁRKI Háztartás Monitor 2000, TÁRKI 2004 2011 2015, MTA Mobilitás Kutatási Centrum 2018.

A társadalmi elszigeteltség¹⁰ meglehetősen érzékeny mutatója, hogy egy adott társadalomban mekkora a barátot nélkülözők aránya. Eszerint a legnegatívabb kép a rendszerváltás előtti években tárul elénk: 1986-ban a megkérdezettek több, mint harmada (35,7%) úgy nyilatkozott, hogy egyetlen barátja sincs. Társadalmi szinten jelentős mértékű izolációt még három további vizsgálati évben (1997, 2000 és 2004) mértünk; ekkor a barátot nélkülözők aránya szintén nagyjából egyharmad volt. Azóta ebből a szempontból javuló trendet látunk: legalább egy baráttal a felnőtt népesség egyre nagyobb hányada rendelkezik, és 2018-ban – az előző évek adataihoz képest meglepő módon – a válaszadók mindössze 5,7%-a mondta, hogy nincs barátja. Ezt a pozitív képet részben árnyalja, hogy ebben az évben két másik adatfelvételhez hasonlóan (1993 és 1997) viszont kiugróan magas volt a kérdésre nem válaszolók aránya, akik - feltevésünk szerint - inkább a baráttal nem rendelkezők csoportját gyarapítanák.

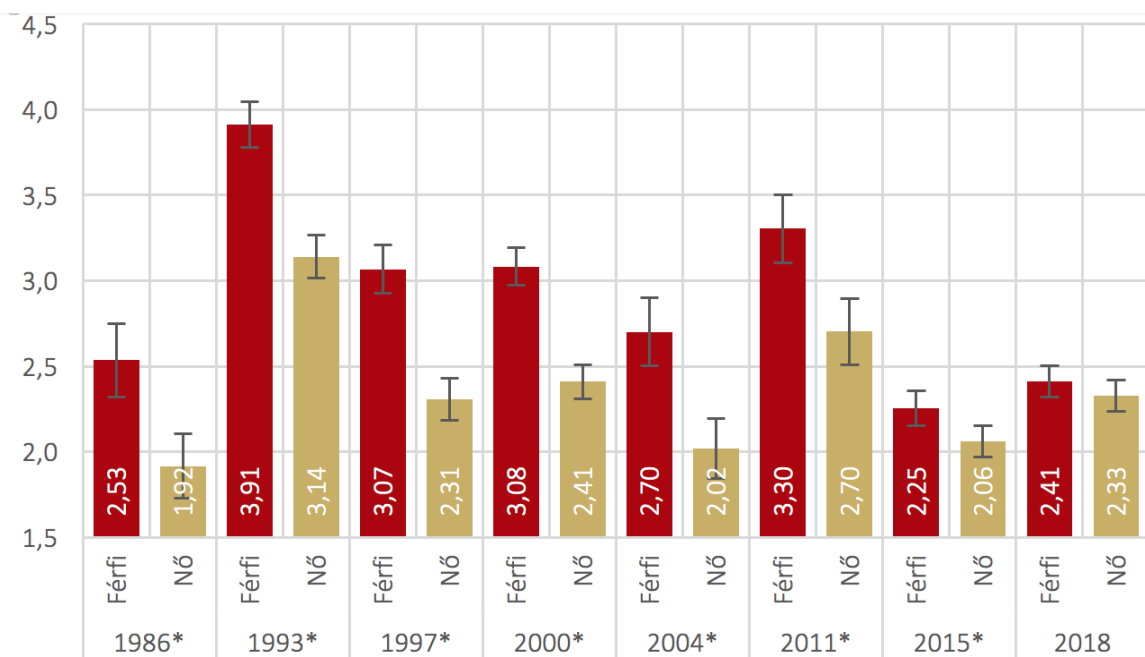
9 Habár mi a válaszadókra bízunk annak eldöntését, hogy kit vesznek számba barátaikként, ez Dunbar (2018) megközelítésétől eltérően nem feltétlenül foglalja magába a fontos családi kapcsolatokat, noha elvileg ez is lehetséges, hisz sokan rokonaikat, partnerüket, akár gyermeküket is barátjuknak tartják.

10 Az elszigeteltséget, a társas izolációt elsősorban a bridging típusú, családon kívüli kapcsolatokra értjük. Ez nem zárja ki, hogy adott esetben az egyén számára a bizalmas családi kapcsolatok (társ, gyermek, szülő vagy épp testvér) erős és elegendő társas támogatást nyújtsanak.

A másik szembeötlő jelenség a 2. ábrán, hogy a vizsgált időszakban jelentősen lecsökkent azoknak az aránya, akik a dunbari terminológia szerinti a közvetlen *támogató csoporton* felül is rendelkeznek barátokkal, vagyis egyre kevesebben vannak olyanok, akik sok, legalább 6 barátot tudtak megemlíteni. Míg közvetlen a rendszerváltás után (1993-ban) a válaszadók harmada, 2018-ban már csak kevesebb, mint egytizede (6%) rendelkezett annyi baráttal, akiknek egy részét a dunbari *szimpátia vagy klikk típusú körbe* lehet sorolni. A vizsgált 30 év alatt folyamatosan nőtt azoknak az aránya, akiknek egy-kettő-három (bizalmas, támogató) barátja van. Napjainkra dominánssá az vált, hogy a magyar felnőtt lakosság barátainak száma legnagyobb eséllyel 1-5 fő közé esik: 1986-ban a megkérdezettek 49%-a, 2018-ban viszont már 81,2%-a említett ennyi barátot. Ezen belül leginkább az 1-2 barátot említők részaránya nőtt meg leginkább, míg 1986-ban 1-2 barátot a válaszadók negyede, a kilencvenes években ötöde említett, 2018-ban viszont a megkérdezettek több mint fele (51,9%).

Mivel a 6 vagy annál több barátot említőket a dunbari kategóriákhoz igazodva ugyanabba a 6+ kategóriába soroltuk, az átlagos barát számot a teljes népességre¹¹ vonatkozóan évente nem elemeztük. Ugyanakkor a társadalmi változások emberi kapcsolatrendszerekre gyakorolt hatásának megértéséhez a barát szám átlagokat a 0-6+ tartományra értelmezve a jelentős szocio-demográfiai csoportok szerint éves bontásban külön-külön is bemutatjuk.

3. ábra. A barátok átlagos száma (0-6+ értéktartományban) nemenként a felnőtt magyar lakosság körében 1986 és 2018 között

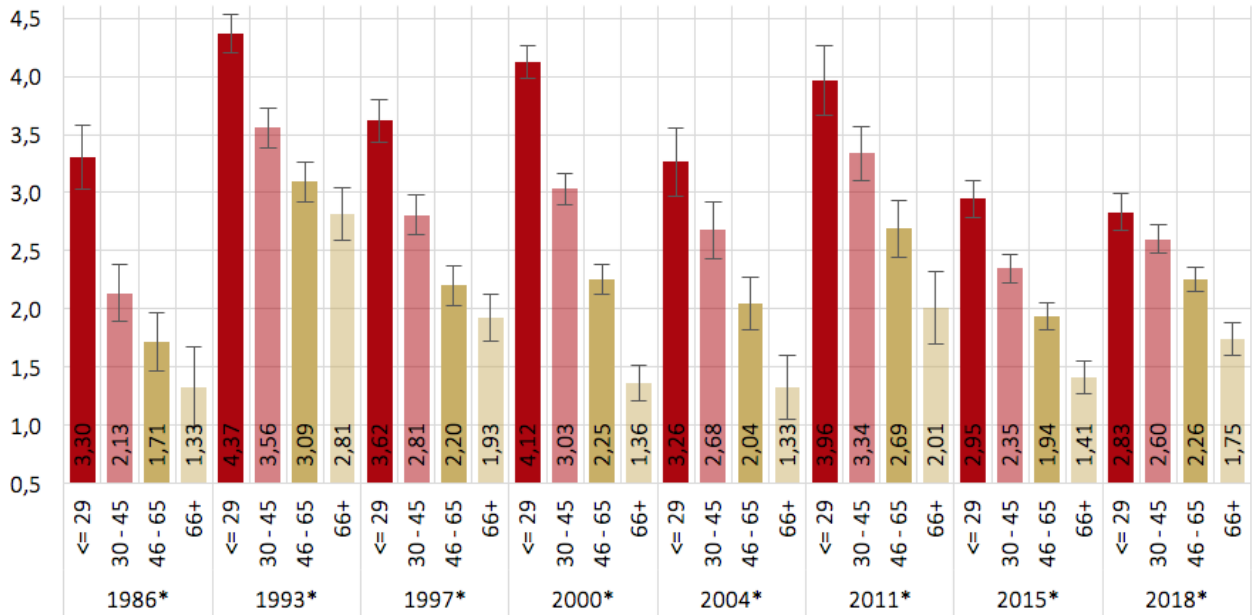

Forrás: ISSP 1986, TÁRKI MHP 1993, 1997, TÁRKI Háztartás Monitor 2000, TÁRKI 2004, 2011, 2015, MTA Mobilitás Kutatási Centrum 2018; * $p < 0,05$

A vizsgált évek zömében, egészen a közelmúltig mindig a férfiak említettek több barátot, mint a nők (és több nőnek nem volt egyáltalán egy barátja sem, mint férfinak). A 3. ábrából ugyanakkor az is látható, hogy ezek a nemi különbségek egyre csökkentek, olyannyira, hogy 2018-ban a különbség statisztikailag már nem volt szignifikáns.

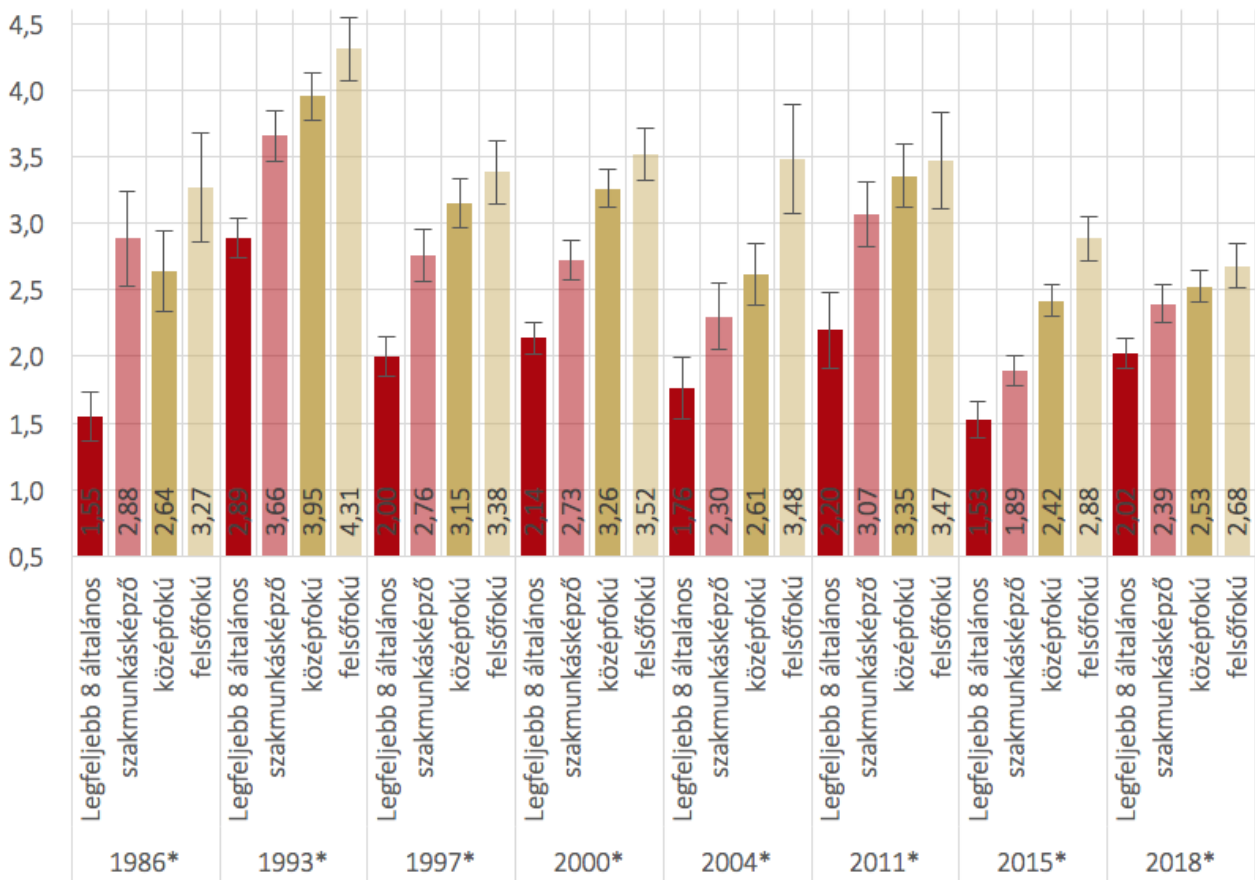
¹¹ A 0-6+ barát szám átlaga 2,15 (2015) és 3,48 (1993) között mozgott.

4. ábra. A barátok átlagos száma (0–6+ értéktartományban) korcsoportonként a felnőtt magyar lakosság körében 1986 és 2018 között

Forrás: ISSP 1986, TÁRKI MHP 1993, 1997, TÁRKI Háztartás Monitor 2000, TÁRKI 2004, 2011, 2015, MTA Mobilitás Kutatási Centrum 2018; * p<0,05

5. ábra. A barátok átlagos száma (0–6+ értéktartományban) iskolai végzettség szerint a felnőtt magyar lakosság körében 1986 és 2018 között

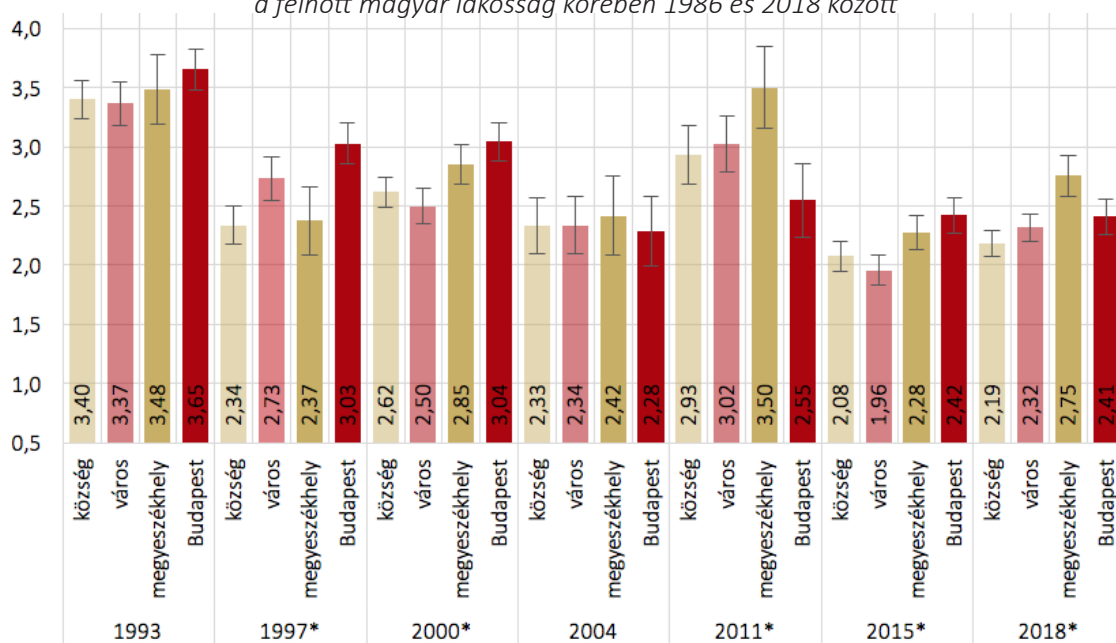
Forrás: ISSP 1986, TÁRKI MHP 1993, 1997, TÁRKI Háztartás Monitor 2000, TÁRKI 2004, 2011, 2015, MTA Mobilitás Kutatási Centrum 2018; * p<0,05

Az életkor növekedésével, ahogy azt korábbi elemzéseinkben rendre kimutattuk, jelentősen csökken a barátok száma (4. ábra). Ezt a különbséget minden egyes vizsgált év adatai markánsan mutatják, és több alkalommal előfordult, hogy a különbség a 30 év alatti és a legalább 66 éves felnőttek barátainak száma között két- vagy háromszoros volt.

Az életkorhoz hasonlóan az iskolai végzettséggel is jelentősen összefügg az, hogy hány barátja van valakinek (5. ábra). A trend egy kivétellel lineáris és minden vizsgált évben statisztikai értelemben szignifikáns: minél magasabb az iskolai végzettség, annál több barátot említettek átlagosan a kérdezettek. Magyarországon az iskolai végzettség erősen összefügg a magasabb jövedelmi és lakáshellyel, jobb munkaerőpiaci státusszal is.

A lakóhely településtípusa és a barátok száma közti összefüggés nem egyértelmű, az adatok e tekintetben ellentmondóak. 1986-ból nem áll rendelkezésünkre adat, és két évben 1993-ban és 2004-ben sem volt szignifikáns különbség a barátok számában a lakóhely településtípusa szerint. (6. ábra)

6. ábra. A barátok átlagos száma (0–6+ értéktartományban) településtípusonként a felnőtt magyar lakosság körében 1986 és 2018 között

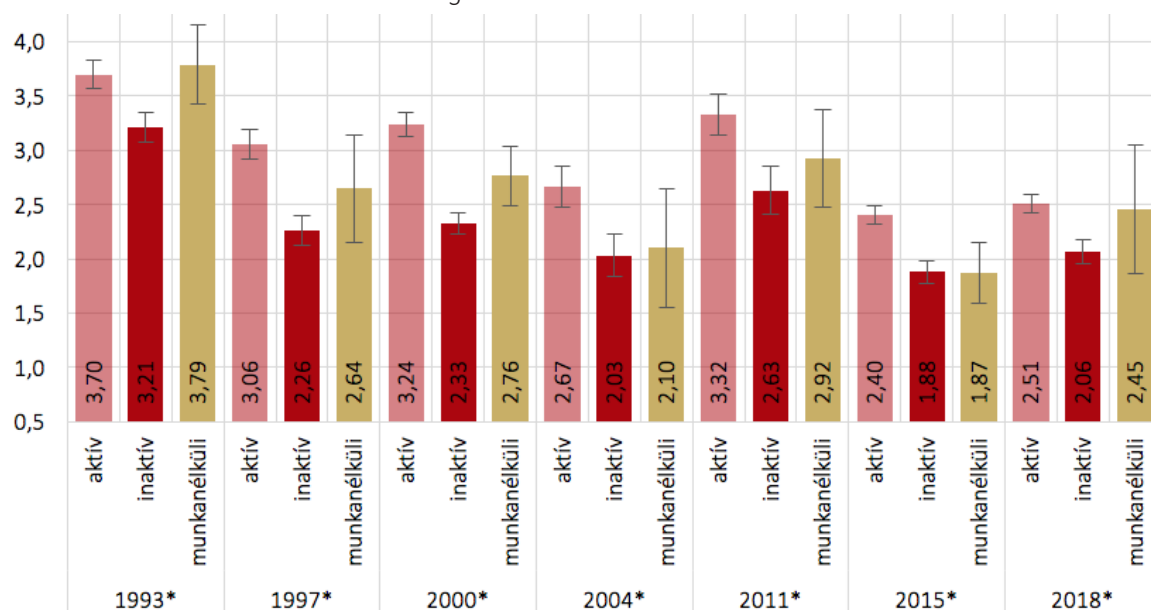
Forrás: TÁRKI MHP 1993, 1997, TÁRKI Háztartás Monitor 2000, TÁRKI 2004, 2011, 2015, MTA Mobilitás Kutatási Centrum 2018; * $p < 0,05$

A gazdasági aktivitást tekintve látható, hogy az aktív munkaerőpiaci részvétel tágabb baráti körrel jár együtt. A barát szám átlaga a munkanélküliek csoportjában a második legmagasabb, kivéve 1993-ban. Az inaktív csoportjában a barát szám átlaga vélhetően azért a legalacsonyabb, mert több, kapcsolati szempontból nagyon eltérő csoportot egyben kezel, és feltehetően a nyugdíjasok miatt erős az időskor hatása.

Ugyan azt gondolhatnánk, hogy az egyedül élőknek több erőforrása (például ideje) és nagyobb motivációja van a baráti kapcsolatok fenntartására, ezt a kétdimenziós adatok nem igazolják: az egyedül élők (részben az életkor¹² hatása miatt) bármelyik adatfelvételtől is legyen szó, mindig kevesebb barátot említenek, mint azok, akik nem egyedül élnek. Másrészt az is lehetséges, hogy ennek az az oka, hogy a nem egyedül élők a velük élő személy(ek)e)t eleve lehet, hogy barátnak tartják (8. ábra).

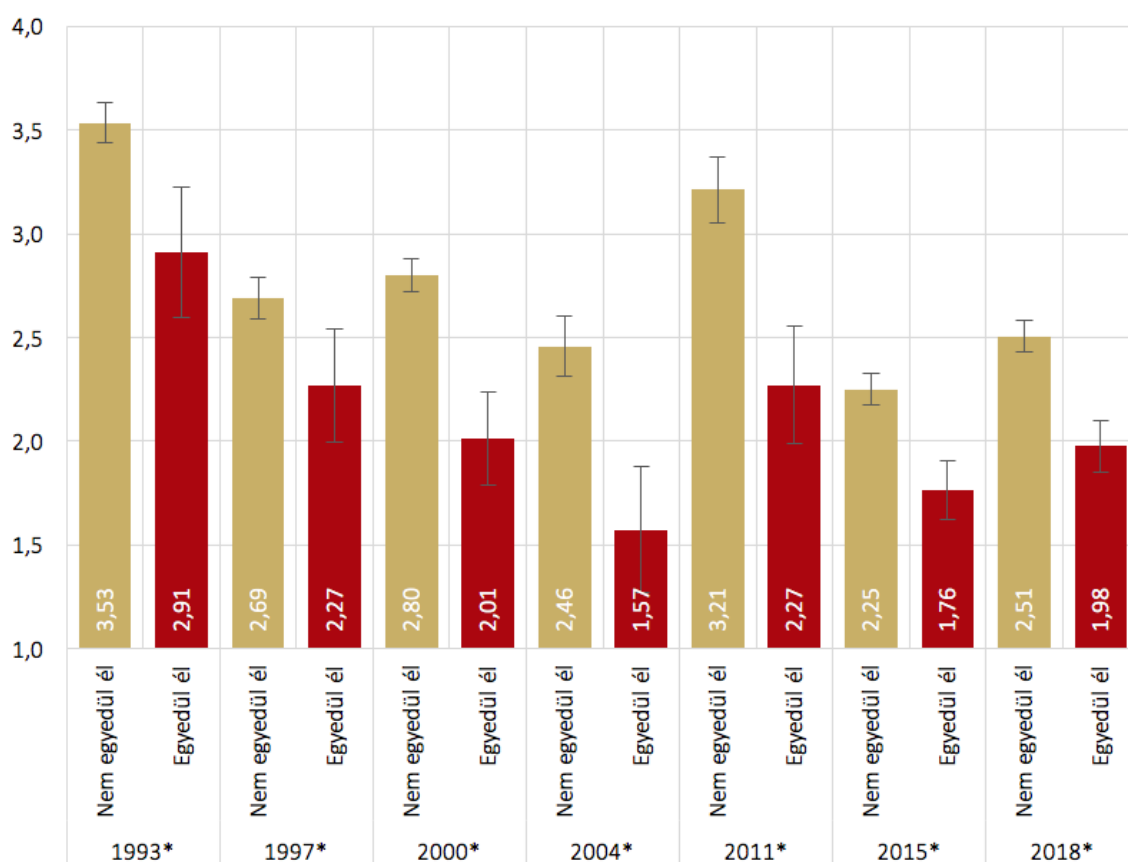
12 Az idős özvegyekre gondolunk előszörban.

7. ábra. A barátok átlagos száma (0-6+ értéktartományban) gazdasági aktivitás szerint a felnőtt magyar lakosság körében 1986 és 2018 között

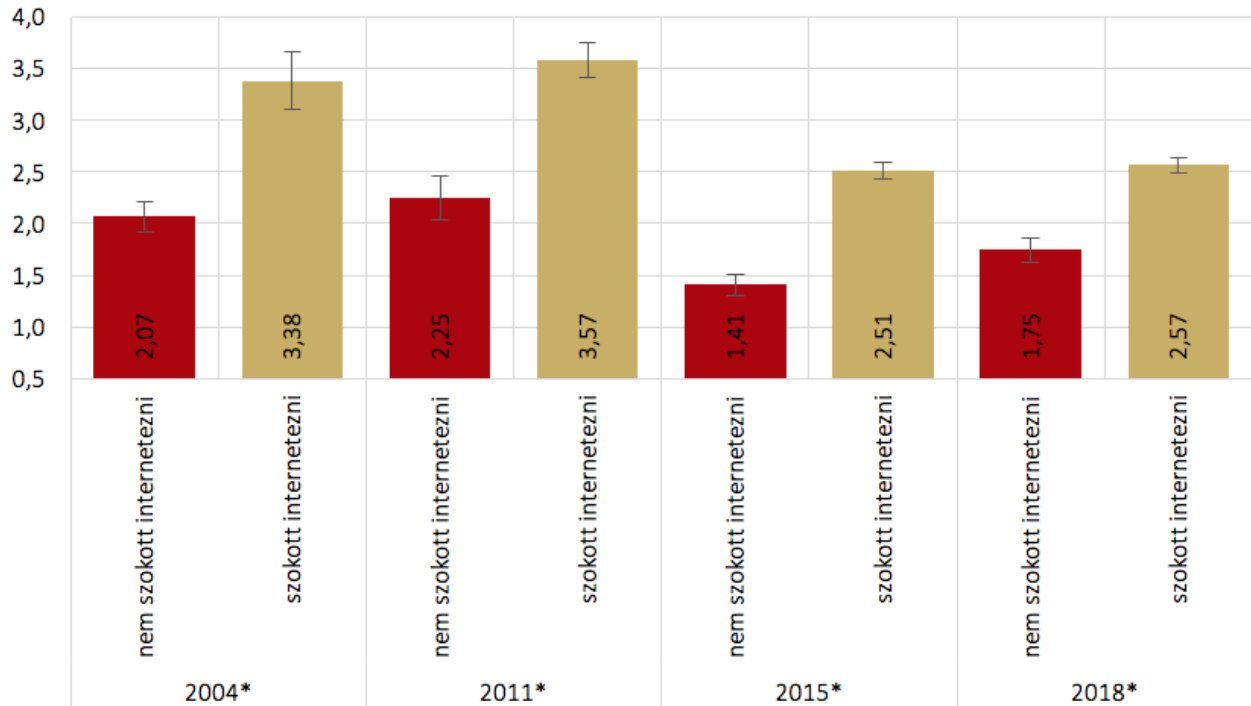
Forrás: TÁRKI MHP 1993, 1997, TÁRKI Háztartás Monitor 2000, TÁRKI 2004, 2011, 2015, MTA Mobilitás Kutatási Centrum 2018.; * p<0,05

8. ábra. A barátok átlagos száma (0-6+ értéktartományban) egyedül élők és nem egyedül élők szerinti bontásban a felnőtt magyar lakosság körében 1986 és 2018 között

Forrás: TÁRKI MHP 1993, 1997, TÁRKI Háztartás Monitor 2000, TÁRKI 2004, 2011, 2015, MTA Mobilitás Kutatási Centrum 2018.; * p<0,05

9. ábra. A barátok átlagos száma (0-6+ értéktartományban) Internethasználat szerint a felnőtt magyar lakosság körében 1986 és 2018 között

Forrás: TÁRKI 2004 2011 2015, MTA Mobilitás Kutatási Centrum 2018.; * $p < 0,05$

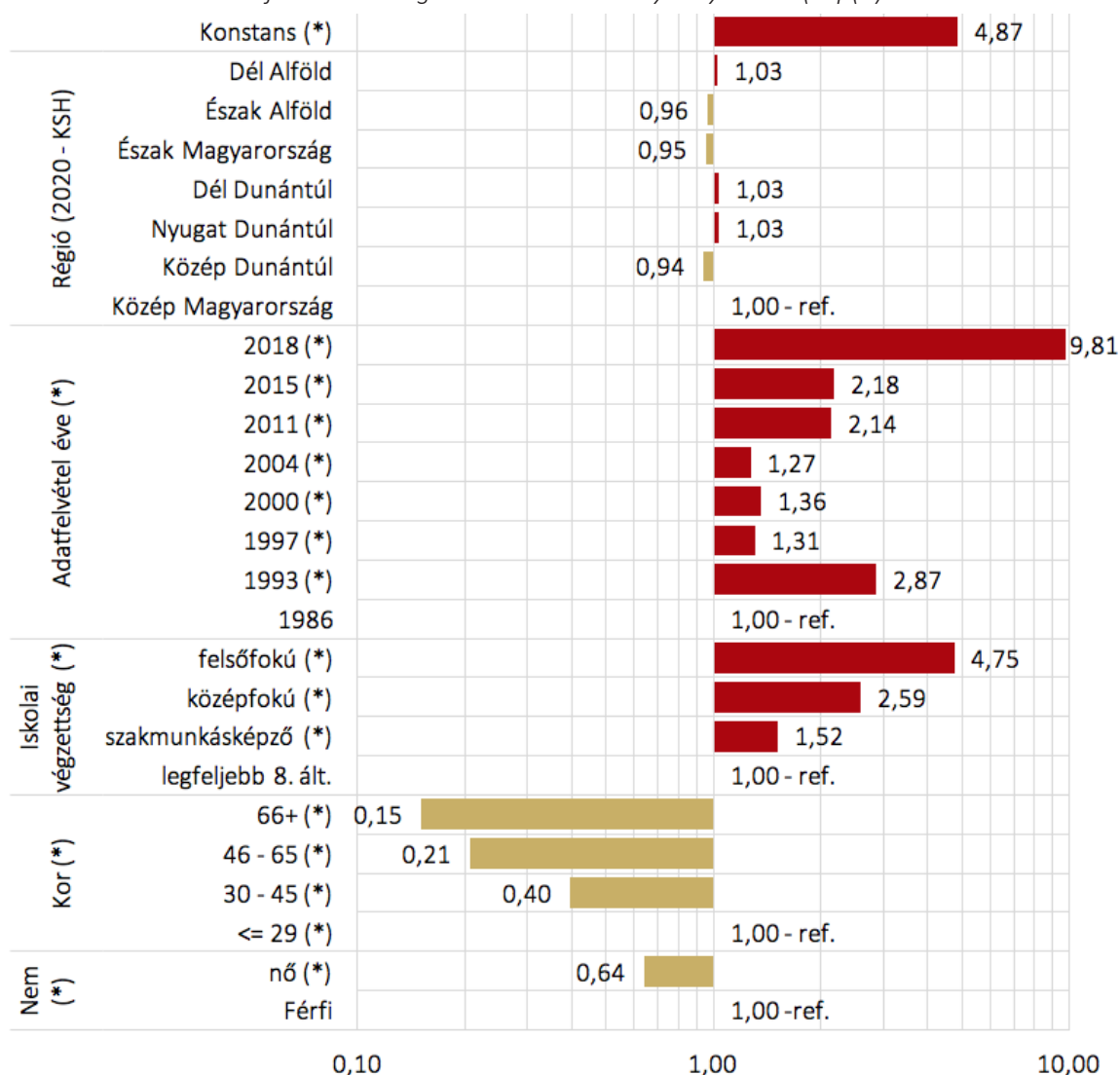
Az internet használatára vonatkozó adatok csak 2004-től állnak rendelkezésre, és azt mutatják, hogy a használók barátainak száma jelentősen magasabb, mint a nem használóké (9. ábra). E mögött az összefüggés mögött- legalábbis részben- feltételezésünk szerint a kor hatása húzódhat meg.

A BARÁTSZÁM VÁLTOZÁSA TÖBBVÁLTOZÓS MODELLEKKEL 1986 ÉS 2018 KÖZÖTT

Az elemzés során Dunbar elméletére (Dunbar 2018:36) alapoztunk. Eszerint a személyes kapcsolatok legbelső köre 5 főig terjed (támogató csoport), és az afeletti számú kapcsolatok már más minőségben (pl. szimpátia csoportok vagy távolabbi ismerősökként) jelennek meg. Az elmélet alapján 0-6+ értéktartományra átalakított barátszámot először folytonos változóként, vagyis az említések száma szerint kezeltük, ugyanis ez az eljárás volt alkalmas egy-egy változó mentén az esetleges időbeli elmozdulások feltárására. Ugyanakkor ennek a képzett változónak lineáris regressziós modellekben függő változóként való alkalmazása többszörösen sértette volna a modell alkalmazhatóságának alapfeltételeit (erősen ferde ordinális eloszlás), ezért statisztikai szempontból sem volt javasolt.

Az elméletre alapozva ugyanakkor az is könnyen belátható, hogy ilyen hosszú időtávon a barát fogalom változása önmagában is megnehezíti, hogy egy lineáris modellt helyesen interpretálni lehessen. Ezért többszörösen is indokoltá vált, hogy olyan modelleket hozzunk létre, melyek mind statisztikailag, mind pedig elméletileg jól interpretálhatóak. Ezek alapján a logisztikus modellcsalád bizonyult megfelelőnek, ugyanis jogosan feltételezhető, hogy mind a 0 barát (teljes izoláció), mind a sok (6 vagy több) barát a teljes vizsgált időszakban közel azonos jelentéssel bírt, és a modellek minőségét a barátok számának eloszlása sem befolyásolta statisztikai értelemben.

10. ábra. Van barátja - Bináris regressziós modell esélyhányadosai (Exp(B) 1986-2018 között

Forrás: ISSP 1986, TÁRKI MHP 1993, 1997, TÁRKI Háztartás Monitor 2000, TÁRKI 2004, 2011, 2015, MTA Mobilitás Kutatási Centrum 2018; * $p < 0,05$

A vizsgált 30 év alatt a barát szám változása két, részben egymástól is eltérő társadalmi jelenségként értelmezhető. Az egyik a társadalmi elszigeteltség jelensége, ahol a fókuszban a baráttal rendelkezők versus a barátot nélkülözők állnak. Bináris regressziós modell segítségével azt vizsgáljuk, hogy az egyes társadalmi csoportok a többi változó hatásának kiszűrése mellett mekkora eséllyel tartoznak a baráttal rendelkezők táborába, azaz melyik jellemzők befolyásolják, hogy társadalmi elszigeteltség szempontjából az egyén helyzete inkább kedvező vagy hátrányos (10. ábra).

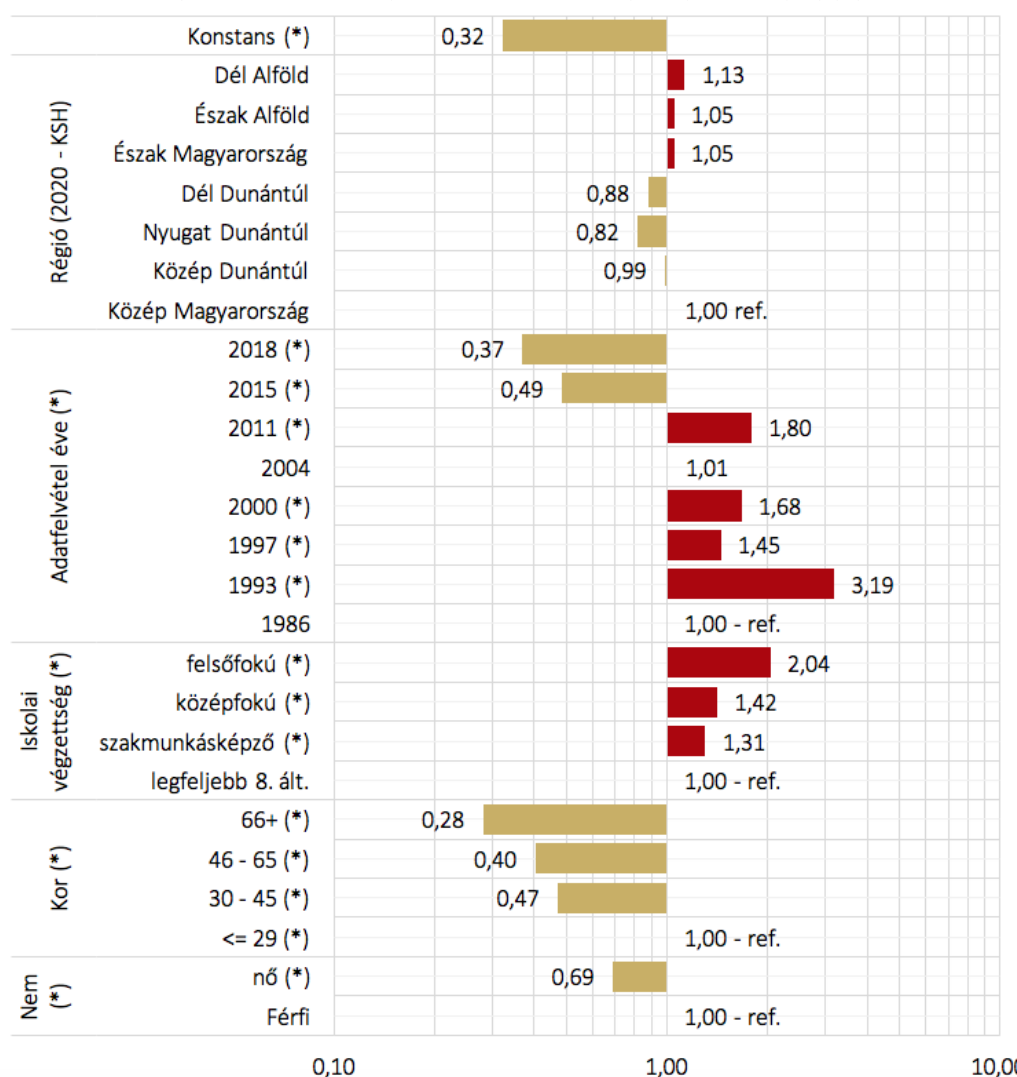
A modellbe összesen öt olyan magyarázó változót sikerült bevonnunk, amelyik mindegyik vizsgált adatfelvételtől rendelkezésünkre állnak, ezek a nem, kor, iskolai végzettség, régió (2020-as KSH besorolás szerint) és az adatfelvétel éve.¹³ Bár a bevonható változók száma jelentősen (plusz négy változóval) megnőne, ha az első, 1986-os adatfelvételt kihagynánk mégis úgy döntöttünk, hogy inkább kevesebb változóval, de a hosszabb időszakot vesszük górcső alá.

13 A bevont változók: iskolai végzettség (legfeljebb általános iskola, szakmunkás végzettség, középfokú és felsőfokú végzettség), életkora (29 éves és fiatalabb, 30-45 éves, 46-65 éves, 66 éves vagy idősebb), lakóhelyének földrajzi régiója (NUTS 2). A modell magyarázó ereje 24,1% (Nagelkerle R²).

A 10. ábra alapján kijelenthetjük, hogy 1986 és 2018 között a barátokkal nem rendelkezés tényével mért társadalmi elszigeteltség esélyét az, hogy a kérdezettek lakóhelye melyik régióba tartozik, nem befolyásolta. Ugyanakkor a felnőtt nők a férfiakhoz képest kisebb (nagyjából 0,6-nyi) eséllyel említenek barátot. Hasonlóképp, társadalmi elszigeteltség szempontjából az életkornak és az iskolai végzettségnek minden egyéb együttes hatástól függetlenül is jelentős kapcsolata van azzal, hogy valakinek van-e barátja. Minél idősebb valaki, vagy minél alacsonyabb iskolai végzettségű, annál nagyobb eséllyel nélkülözi a barátokat. Talán a legizgalmasabb összefüggést a kérdezés időpontjára vonatkozóan kaptunk. 1986-hoz képest 2018-ban a megkérdezett felnőtt lakosoknak majdnem tízszeres az esélye arra, hogy legyen barátja. A közbeeső időszakban bár mindenki nagyobb eséllyel említ barátot, mint a rendszerváltás előtt, még további három periódus különül el. 1993, ami a társadalmi nyitottság és befogadás valamiféle kegyelmi pillanatának tűnik. 1997-re ez a pillanat elmúlik, és 2004-ig viszonylag stabil és a 1986-os állapothoz képest nem sokkal, de mégis kedvezőbb a helyzet a baráttal rendelkezők arányát tekintve. 2011 és 2015 között az esélyek emelkedése látszik, de ez meg sem közelíti a 2018-as állapotot.

A barát szám változása hátterében a barátok számosságával¹⁴ összefüggésben a társadalom összetartó erejének a vizsgálata áll a fókuszban. Kik a baráthalmazók, kik említenek több, mint 6 barátot?

11. ábra. Sok barátja van - Bináris regressziós modell esélyhányadosai (Exp(B) 1986–2018 között)

Forrás: ISSP 1986, TÁRKI MHP 1993, 1997, TÁRKI Háztartás Monitor 2000, TÁRKI 2004, 2011, 2015, MTA Mobilitás Kutatási Centrum 2018; * p<0,05;

14 Sok (6 vagy annál több barát) versus kevesebb barátja van

Bár a 11. ábra a „sok barát”-tal rendelkezők esélyhányadosait mutatja a fent már bemutatott öt magyarázó változó alapján¹⁵, kijelenthetjük, hogy 1986 és 2018 között a főbb tendenciák hasonlóak, mint amit az előző modell esetében leírtunk, azaz hogy egyáltalán van-e barátja a kérdezetteknek. A nők, az idősebbek és az alacsony iskolai végzettségűek hátrányosabb helyzetben vannak a kimondottan széles baráti körrel való rendelkezés szempontjából, amit a társadalmi kohézió, a magasabb társadalmi tőkével való rendelkezés indikátorának is tarthatunk. Ebben az esetben sem befolyásolja szignifikánsan az esélyeket a kérdezettek lakóhelyének regionális elhelyezkedése. 1986-hoz képest, bár ingadozó eséllyel, 2011-ig a kérdezettek nagyobb eséllyel említettek sok barátot. 2015-re azonban megfordul a trend és egyre kisebb eséllyel van az embereknek legalább hat barátja, ami a társadalmi kohézió gyengülését mutathatja még a bizalomhiányos szocializmus-beli 1986-os évhez képest is: a sok baráti kapcsolat csökkenő esélye 2015-ben kb. a fele 1986-ban mértnek, és ez a szám 2018-ra tovább csökken és 40 % alá esik.

MÉLYFÚRÁS 2015-BEN

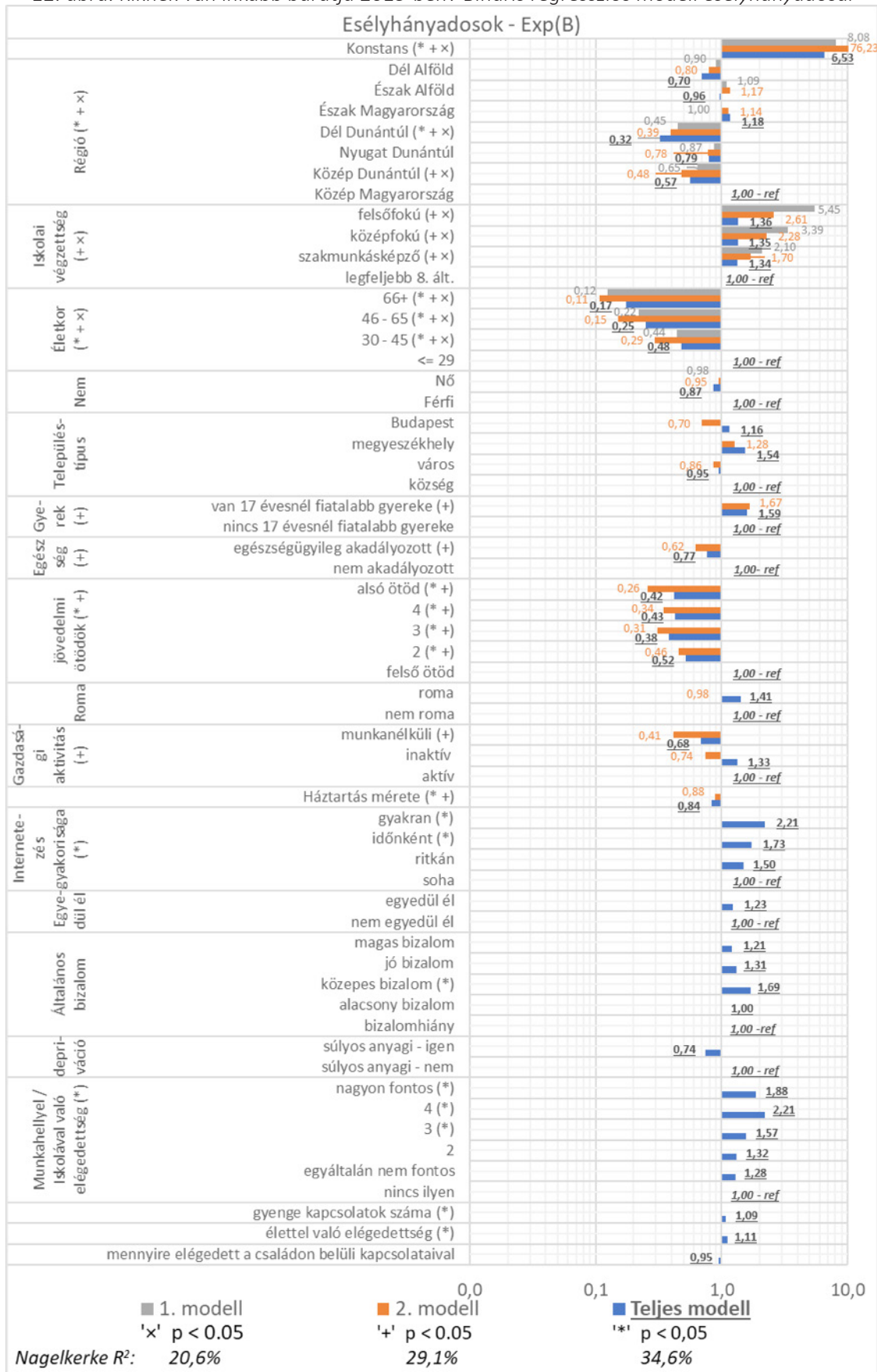
A több évet tartalmazó összehasonlításban korlátozott azoknak a változóknak a száma, amelyek a vizsgált évek mindegyikében vagy legalábbis többségében rendelkezésre álltak. Ezért kiválasztottunk egy olyan évet (2015), amikor a modellépítésre a releváns változók lehető legtágabb köre állt rendelkezésre. A 2015-ös adatoknál is logisztikus modelleket készítettünk, amit az említett tényezőkn túl az összehasonlíthatóság is indokolt. Az alábbiakban két olyan binomiális regressziós modellt mutatunk be, ahol a soktényezős folyamatban a többi változók hatását kiszűrve egy-egy független változó parciális hatását látjuk. Mindkettő modellben azonos változókat vontunk be.

Ahogy minden többváltozós regressziós modell esetén, úgy itt is felmerült a független változók közötti multikollinearitás kérdése: a független változók közötti összefüggések jelenlétében a modellek nehezebben képesek kimutatni a szignifikáns hatásokat, növelve ezzel a standard hibák esélyét. (Daoud 2017). Mivel az alkalmazott szoftverkörnyezet (SPSS 19.0) nem támogatja a multikollinearitás ellenőrzését (logisztikus modell, kategoriális független változókkal), ezért a modelleket lépcsőzetesen építettük fel. Az elméleti szinten összefüggéssel bíró változókat szétválasztottuk, az együtthatók stabilitását az egyes modellek között vizsgáltuk. Ezt az eljárást a 2015-ös adatokra illesztett modelleknél az azokba bevont több mint 15 független változó miatt alkalmaztuk.

Első lépésben az előző, időbeli összehasonlításra fókuszáló modellekben szerepeltetett változókat vontuk be, melyek a nem, az iskolai végzettség (legfeljebb általános iskola, szakmunkás végzettség, középfokú és felsőfokú végzettség), életkor (4 kategóriára bontva) és lakóhelyének földrajzi régiója (NUTS 2). A második lépésben további, a kérdezettet tényszerűen jellemző változókat vontunk be az elemzésbe: a lakóhely településének típusa (falú, város, megyeszékhely, Budapest), a háztartás ekvivalens jövedelme alapján hányadik jövedelmi ötödbe tartozik, milyen gyakran használ internetet (soha, ritkán, időnként, gyakran), munkaerőpiaci aktivitás (aktív, inaktív, munkanélküli), a kérdezett roma származású-e, egyedül él-e, a háztartás mérete, él-e a háztartásban 17 év alatti gyermek, egészségügyi szempontból való akadályozottsága.

¹⁵ Itt modell magyarázó ereje 14,1% (Nagelkerle R²) volt.

12. ábra. Kiknek van inkább barátja 2015-ben? Bináris regressziós modell esélyhányadosai

Adatok forrása: TÁRKI 2015

A harmadik lépésben szerepeltettük a következőket: a súlyos anyagi depriváció általi érintettség, mennyire bízunk másokban (általános bizalom ötfokú skálán mérve), az étellel, illetve a családi kapcsolatokkal való elégedettség mértéke (mindkettő tízfokú skálán mérve), a munkatársi/iskolai kapcsolatok fontossága (5 fokú skálán mérve), a gyenge kapcsolatok száma (21 foglalkozásból hányat ismer, ld. részletesebben Albert–Dávid 2016).¹⁶

Az első esetben azt vizsgáltuk, mely változók mentén különíthető el a baráttal rendelkezők és a barátnélküliek csoportjai. A másik modellben pedig azt szerettük volna megvizsgálni, kik azok, akik viszonylag sok, azaz legalább 6 barátot említettek, mert őket sokkal tekinthetjük a magyar társadalom kapcsolatgazdag szegmensének.

Az első modell tehát arra vonatkozik, hogy kik azok, akiknek van legalább egy barátja azokkal szemben, akiknek egy sincs (12. ábra). Ennek a teljes, összes változót tartalmazó modellnek az erőssége 34,6 % (Nagelkerke R^2)¹⁷ volt.

A bináris regressziós modell alapján, korábbi vizsgálatokkal összhangban az életkornak kiemelten fontos szerepe van: a 30 év alattiakhoz képest minden más korcsoportba tartozónak az életkor előre haladtával csökkenő mértékű esélye van arra, hogy legyen barátja, és ez a csökkenés meglehetősen drámai mértékű. A fiatalokhoz képest a 66 év felettiak esélye arra, hogy barátjuk legyen, mindösszesen 17% a teljes modell szerint. Ezen a trenden alapvetően a 2. és 3. lépésben sok egyéb változó bevonása sem változtatott. Az iskolai végzettség szignifikáns hatása a modell 3. lépcsőjében bevont változókkal együtt már nem érvényesül.¹⁸ Legmelegebb az erős regionális meghatározottság, melynek szignifikáns hatása a teljes modellben is megmaradt: a Közép-Magyarországon lakókhöz képest Észak-Magyarország kivételével az összes többi régióban kisebb eséllyel van barátja az embereknek. A Dél-Dunántúl helyzete alapvetően érdekes és további vizsgálatra érdemes: az ott élőknek a közép-magyarországihoz képest 32 százaléknyi az esélye, hogy legyen barátja.

A modellben a 2. lépésben bevont változók közül mind a gazdasági aktivitás, mind az egészségi állapot és a 17 évesnél fiatalabb gyerek jelenléte a családban statisztikailag szignifikáns hatással bírt (a munkanélkülieknek, az egészségügyi akadályozottsággal élőknek, illetve a gyermekkel együtt nem élőknek kevesebb eséllyel volt barátjuk), azonban a 3. lépésben bevont újabb változókkal kialakított teljes modellben ez a hatás már nem bizonyult statisztikai szempontból jelentősnek. Ugyanakkor a 2. lépésben bevont jövedelem hatása a teljes modellben is szignifikáns maradt: a magasabb jövedelemmel rendelkezőknek nagyobb eséllyel van barátja, így a legfelső jövedelmi ötödbe tartozókhöz képest a többi jövedelmi csoportban épphogy feleannyi, vagy még kevesebb eséllyel van barátja az embereknek. A háztartás méretével együtt csökken annak az esélye, hogy valakinek legyen barátja, amely hatás a teljes modellben is szignifikáns.

A 3. lépésben bevont változók közül, várakozásunkkal összhangban (Wang–Wellmann 2010 alapján), az internethasználat és az, hogy van-e barátunk, összefügg.¹⁹ A soha nem internetezőkhöz képest a bármilyen gya-

16 A szubjektív, társadalmi osztályba való önbesorolás és a barátok átlagos száma erősen összefügg, a magasabb státuszú csoportokban lényegesen magasabb az említett barátok átlagos száma, ugyanakkor a szórás is (ld. Albert–Dávid 2016:33).

17 A modellek eredményeinek értelmezésekor továbbra is az 5%-os szignifikancia szinttel dolgoztunk.

18 A korábban említett multikollinearitás következménye, hogy részben „elinfálódnak” a hibatagok, hiszen a teljes modellbe bevont változók közül több (pl. internethasználat, depriváció) az iskolai végzettséggel összefüggésben lehet.

19 Ebben az esetben is felmerül a kor és az iskola hatása, de az internethasználat ezek mellett önmagában is szignifikáns hatást mutatott.

korisággal internetet használók csoportjainak nagyobb az esélye arra, hogy barátjuk legyen. Az oksági kapcsolat persze nem megállapítható, és gyanítható, hogy egymást megerősítő folyamatokról van szó: aki nyitottabb a külvilág felé, nagyobb eséllyel internethasználó, illetve maga az internet használata megkönnyíti a barátszerzést, a barátságok fenntartását. Az egyáltalán nem internetezőkhöz képest a gyakori használóknak több, mint kétszeres esélye van arra, hogy legyen barátjuk. Az élettel való elégedettség és az, hogy van-e barátja valakinek, szintén összefüggenek. Ugyanakkor gyaníthatóan ez is kétirányú összefüggés: akik elégedettebbek életükkel, jobban érzik magukat a bőrükben, azok valószínűleg szívesebben fordulnak mások felé, illetve mások számára is vonzóbb potenciális barátok. Számos kutatás pedig alátámasztja azt, hogy élettel való elégedettségünkhöz nagyban hozzájárulnak jó minőségű emberi kapcsolataink is (pl. Dunbar 2018). Azok körében is nagyobb eséllyel vannak barátokkal rendelkezők, akik iskolai, munkahelyi közösségüket fontosabbnak ítélik, illetve akiknek több gyenge kapcsolata van.

További elemzések során nem találtunk egyéb olyan független változót, amelyek statisztikai értelemben szignifikáns hatással lettek volna a barátokkal való rendelkezés tényére. Így meglepő, de statisztikailag szempontból viszont részben magyarázható módon²⁰ a komplex modellben több korábban bemutatott változónak is lecsökkent a jelentősége az újonnan bevont változók mellett. Így a kérdezett neme, lakóhelyének településtípusa, az, hogy egyedül él-e vagy sem, mi a gazdasági aktivitása, roma származású-e, súlyosan anyagilag deprivált háztartásban él-e, mennyire bízik másokban, egészségileg akadályozott-e illetve a családon belüli kapcsolataival mennyire elégedett, mi az iskolai végzettsége, illetve él-e 17 év alatti gyermek a háztartásában, a többi bevont változó mellett önmagában már kevésbé lényeges abból a szempontból, hogy milyen eséllyel kerül a baráttal rendelkezők csoportjába.

Második modellünk függő változója, hogy kik azok, akiknek „sok”, azaz legalább hat barátja van (13. ábra). Ennek a modellnek az erősség mutatója kisebb, 22,8% (Nagelkerke R^2).

Azt, hogy kinek van a társadalom túlnyomó többségéhez képest kiterjedtebb baráti köre, némi túlzással, hogy kik a „kapcsolati tőkés”, részben más dimenziók határozzák meg, mint azt, hogy egyáltalán van-e barátja valakinek. Az alapmodellbe is bevont nemi hovatartozás változó a teljes modellben is szignifikáns, sőt, egyre erősödő hatással bír: a nőknek a férfiakéhoz képest 61%-os esélye arra, hogy ilyen kiterjedt baráti körrel rendelkezzenek. Ugyanakkor emögött, feltételezésünk szerint, a barát-definíció „szigorúbb” értelmezése is állhat, hiszen a nők esetében a barátfogalomnak inkább a kimondottan közeli, intim kapcsolatokra való vonatkoztatása hagyományosan inkább jellemző lehet. Bár összességében a teljes modellben nem szignifikáns az életkor hatása, a 46-65 éves korosztálynak statisztikai értelemben is jelentősen kevesebb, feleannyi eséllyel van sok barátja a fiatalokhoz képest. Az iskolai végzettség, amely nem függ szignifikáns mértékben össze azzal, hogy vannak-e barátaink, a nagyobb kapcsolati tőke esélyére már egyértelműen jelentős mértékben hat: minél képzetesebb valaki, azaz minél több tudástőkével rendelkezik, minél tovább járt iskolába, annál nagyobb eséllyel rendelkezik kiterjedt baráti körrel: az alapfokú végzettségűekhez képest, minden más modellbe bevont változó hatását kiszűrve is a teljes modellben a középfokú végzettségűek esélye arra, hogy legalább hat barátjuk legyen, több mint kétszeres, a felsőfokú végzettségűeké pedig csaknem négyszeres.

²⁰ Számos, egymással részben összefüggő változó beemelése miatt.

Némileg meglepő módon a lakóhely régiója ebben a modellben is erőteljes hatást mutat a modellépítés mindhárom fázisában, ami a személyközi kapcsolatokat illető kulturális különbségekre utalhat: a végső modellben legnagyobb eséllyel minden más régióhoz képest a gazdasági szempontból legjobb helyzetű Közép-Magyarországon van sok barátja az embereknek, a Dunántúlon erre sokkal kisebb az esély: a legszélsőségesebb hátrányos helyzet a Dél-Dunántúlt illetően rajzolódik ki: az ott élők, mint fentebb láttuk, baráttal is sokkal kisebb valószínűséggel rendelkeznek, de arra, hogy sok barátjuk legyen, a közép-magyarországiakhoz képest alig 2 százaléknyi csupán az esélyük.

A 2. lépésben bevont településtípus változó szignifikanciája a teljes modellben már az elvárt mérték alá csökken, de a többi paramétert kontroll alatt tartva a községekben élőkhez képest a budapestiek esélye egy kiterjedt baráti hálózatra harmadannyi. Az időnként és gyakran internetező a modell 2. lépésében csaknem kétszeres eséllyel említettek sok barátot, ez a hatás a teljes modellben azonban statisztikai szempontból nem jelentős. A háztartás növekvő mérete növeli az esélyét annak, hogy sok barátunk legyen.

A gazdasági aktivitás, a roma származás, a súlyos anyagi depriváció, illetve összességében a jövedelmi helyzet, a gyenge kapcsolatok száma, az egészségügyi akadályozottság, az, hogy valakinek van-e vele együtt élő, 17 éves vagy fiatalabb gyermeke, mennyire elégedett családi kapcsolataival vagy mennyire tartja fontosnak munkahelyi/iskolai közösségét, mennyire bízunk másokban, mennyire elégedett az életével, statisztikai értelemben nem volt szignifikáns.

Megbeszélés

A vizsgált három évtized során a nyolc országos reprezentatív felmérésben említett barát számok eloszlása, illetve a baráttal egyáltalán nem rendelkezők aránya is meglehetősen nagy amplitúdóval ingadozik, ami mögött az adatfelvételi eltéréseken túl összességében a baráti kapcsolatok belső struktúrájának átalakulása állhat, és az ingadozások ellenére meglehetősen egyértelmű trendet jelöl ki. Ugyanakkor a barátok számának változását a barátság köznapi definíciójának módosulása is részben magyarázhatja, amire lentebb még részletesebben kitérünk. A barátot nélkülözők arányának szinte folyamatos és 2018-ra nagyon is jelentősnek mondható csökkenését mindenképpen pozitív fejleménynek értékelhetjük az egyének jólléte, támogatottsága szempontjából. Ugyanakkor a kimondottan kapcsolatgazdag, kiterjedt baráti körrel rendelkezők számának szintén jelentős csökkenése a társadalmi kohézió szempontjából kedvezőtlen jelenségnek tűnik, és a szélesebb társadalmi integráció gyengülését mutatja. Ezt megerősíti az a foglalkozási pozíciógenerátor adatait használó elemzés is, amelyek a vizsgált 1997 és 2014 közti időszakban a társadalmi kohézió gyengülését, a társadalom kapcsolati szempontból való fokozódó szétszakadását mutatja (Kmetty et al. 2018). Mindezt egy olyan társadalomban tapasztaljuk, amely a nemzetközi összehasonlításokban rendre a kapcsolatszegény országok között szerepelt eddig is (ld. Höllinger–Haller 1990, Utasi et al. 2004, 2006, Bruckner–Knaup 1993).²¹

A rendszerváltás elején mért kiugróan pozitív adatokat talán betudhatjuk egyfajta bizalomteli, euforikus légkörnek, ugyanakkor a TÁRKI Háztartás Panel adatain 1993 és 1997 között mért nagymérvű csökkenés egy-

21 1986-ban az ISSP felmérésben szereplő országok közül Magyarországon volt a legmagasabb, több mint egyharmad a barátokat nélkülözők aránya, míg ez az arány az USA-ban csak 5% volt (Bruckner–Knaup 1993). 2001-ben szintén Magyarországon volt legmagasabb ez az arány, 25%, míg az összes többi vizsgált országban 10% alatti (Utasi et al. 2006).

részt egy mindenkit érintő enyhe beszűkülés, másrészt viszont jól beazonosíthatók azok a társadalmi csoportok, akik a bekövetkezett társadalmi változások valódi vesztesei voltak – nemcsak kapcsolati szempontból. Az eloszlási paraméterek drámai változásában a következő változók játszottak főszerepet: a településtípus, az egy főre jutó éves jövedelem, a jövőbe vetett bizalom, a jövedelemcsökkenés és az életkor (Albert–Bozsonyi–Dávid 2008). A kilencvenes évek elején mért, az idősoros trendből kiugróan pozitív adatok, majd azok pár éven belüli, a nyolcvanas évekre jellemző szintre visszatérése után 2004-ig viszonylag változatlan kép tárult elénk a vizsgálatokból. Az interperszonális kapcsolathálózatok kilencvenes évekbeli szűkülését követő pozitív fordulatot először a TÁRKI Magyar Háztartás Panel 2007. évi adatfelvétele jelezte, s noha az adatok – a panel minta jellegéből adódóan – nem tekinthetők reprezentatívnak, Kopasz és szerzőtársai (2008) mégis felhívták a figyelmet a barátok számának erőteljes újbóli növekedésére. Emellett legfőbb következtetések a szocio-demográfiai változókat figyelembe véve a következők voltak: „(1) mindhárom vizsgált időpontban tanulók és a fiatalabb dolgozó férfiak számoltak be átlagosan a legtöbb barátról; (2) a legfontosabb szegmentáló dimenziók a munkaerő-piaci státus, a nem és az életkor voltak; (3) a vizsgált időszakban a munkaerőpiaci státusz szerepe fokozatosan növekszik, a nemé pedig kismértékben csökken” (Kopasz–Szántó–Várhegyi 2008:117). A barátnélküliek aránya azóta folyamatosan csökkent, és egy 2011. évi kiugrást követően a legalább 6 baráttal rendelkezőké is.

A barátságoknak több fajtáját különböztetik meg már az ókor óta.²² Tanulmányunk szempontjából ezek közül az instrumentális, azaz nem feltétlenül kifejezetten hosszútávra szóló, de meghatározott célok elérésében minket segítő barátok, illetve az „igazi/valódi” (angolul *meaningful*) barátságok közti megkülönböztetést emeljük ki. Ez utóbbi kategóriába tartozó barátságok sem mentesek az instrumentális segítségnyújtás elemétől, azonban multiplexebbek, magasabb fokú érzelmi támogatás és közelség jellemzi őket, így a családi kapcsolatokra még inkább hasonlítanak. Sajnos a tanulmányban elemzett adatok alapján nem tudjuk a barátságtípusokat beazonosítani, de valószínűsíthetjük, hogy részben legalábbis ebben rejlik a kirajzolódó tendenciák magyarázata. A baráti hálózatok méretének és a barát nélküliek arányának csökkenése, illetve a nők és férfiak közti különbség eltűnése a barátok számát tekintve mind magyarázható egy, a tanulmány szerzői által feltételezett homogenizációs trenddel. Úgy véljük ugyanis, hogy a társadalom legtöbb csoportjában alapvető elvárássá válhatott, hogy egypár bizalmasabb barát „mindenkinek kell”: 1-4 baráttal napjainkban a felnőtt lakosság túlnyomó többsége rendelkezik. Ugyanakkor úgy tűnik, a barátság tartalma is változott: míg a nyolcvanas években annak instrumentális jellege volt domináns Magyarországon (ld. Utasi 1990, 1991), manapság egyre növekvő mértékben, minden korosztályban és a férfiak esetében is tartalmazza az érzelmi támogató funkciót. Ezt alátámasztják a bizalmas beszélgetési hálózatok összetételének és méretének 1997 és 2015 közötti változásait górcső alá vevő elemzéseink is. A bizalmas kapcsolathálózatok mérete stabil maradt a vizsgált időszakban, ugyanakkor a dominánsan rokoni, pontosabban szűk családi kapcsolatokból álló hálózatokat felváltották a jelentős részben, sőt dinamikus növekvő arányban csak nem rokoni, főként baráti kapcsolatokból álló bizalmas hálózatok. A változásnak jelentős korosztályi és nemi meghatározottsága van: a fiatalok a korábbi évekhez képest kevésbé említik családtagjaikat bizalmasukként, a férfiak körében pedig kifejezetten megnőtt a barátok említésének esélye, amiből arra következtethetünk, hogy a problémák megbeszélése, az érzelmi támogató funkció a férfiak barátságait is egyre inkább jellemzi (Albert–Dávid–Koltai 2020, Dávid–Albert–Husztai 2020). Ezen feltevés

²² Talán a leghíresebb Arisztotelész tipológiája (1987).

ugyanakkor részben képes lehet magyarázni a barátok számának csökkenését is, mivel ezeket a komplexebb, szorosabb kapcsolatokat erőforrásigényesebb fenntartani.

Nemenként meglehetősen különbségek tapasztalhatók a kapcsolathálózatokban. Korábbi kutatások azt találták, hogy a nők személyes kapcsolathálózataiban dominánsabbak a rokoni kapcsolatok, kiváltképp a tradicionálisabb társadalmakban (Fischer 1982, Fischer–Oliker 1983, Angelusz–Tardos 1991, Utasi 1990, 2004, Höllinger–Haller 1990, Bruckner–Knaup 1993), ugyanakkor ezek a különbségek a foglalkozási státuszra, korra, családméretre kontrollálva eltűnnek (Moore 1990). A strukturalista megközelítés szerint, ha a nők és férfiak társadalomban elfoglalt helye közelít egymáshoz, a köztük levő különbségek a barátság tekintetében is kiegyenlítődnek, mivel a különbségeket jelentős részben a munkaerő-piaci részvétel jellemzői, a különféle erőforrásokhoz való eltérő hozzáférés, a nyilvános, illetve a privát szférában való eltérő részvétel, a nőkre és férfiakra vonatkozó eltérő társadalmi elvárások, megkötések okozzák (Fischer–Oliker 1983, Moore, 1990), és nem a nemi hovatartozás önmagában. Lehetséges, hogy a magyar adatok is egy ilyen, közelítő tendenciát tükröznek: a közelmúltra már eltűnt a különbség a nemek között abban, hogy van-e egyáltalán barátjuk, de abban még megmaradt, hogy a férfiaknak nagyobb eséllyel van kiterjedt baráti köre. Hill és Dunbar (2003) szerint a nők „belső köre” nagyobb, mivel a nők tipikusan jobbak az ún. mentalizációban (ami az empátiához hasonló, azonban az egyént saját magát is magába foglaló fogalom), illetve a férfiakhoz képest inkább van nekik azonos nemű „legjobb barátnőjük” a párkapcsolatuk mellett. A nők inkább töltenek több időt barátaikkal való beszélgetéssel, a férfiak esetében inkább az együttes cselekvés (pl. sport, ivászat) növeli a kapcsolat érzelmi intenzitását (Roberts–Dunbar 2015). A nők többet ruháznak be a kapcsolataikba, mint a férfiak (Machin–Dunbar 2013). E két utóbbi jelenség okozhatja a nők hátrányát a kifejezetten nagynak számító baráti körrel rendelkezést tekintve: egyrészt a szorosabb, bizalmibb kapcsolatokat tartják inkább barátságnak, másrészt ezek ápolásába több erőforrást fektetnek be. Mivel az erőforrások végesek, ez könnyen okozhatja, főleg a nőkre nagyobb mértékben háruló egyéb családi/gondozási kötelezettségek mellett, hogy a nagyobb számú baráti kapcsolat fenntartásához szükséges erőforrások a nők jelentős részénél nem állnak rendelkezésre.

Nemzetközi vizsgálatok eredményei is meglehetősen egyöntetűen azt mutatják, hogy a kapcsolathálózatok méretére a kor erős hatással van, a fiatalabbak tipikusan több baráttal rendelkeznek, mint az idősek (Hill–Dunbar 2003, Dunbar 2016, Albert–Dávid 2007, 2016, Ajrouch et al. 2005; Harling et al. 2018, Kohli et al. 2009, Marsden, 1987, van Tilburg 1998). Ezt a magyar barátságokra vonatkozó adatok is teljességgel alátámasztják: a többi modellbe bevont változó hatását kiszűrve is jelentős és más vizsgálatokkal egyező a kor negatív hatása a kapcsolathálózatok méretére és azon belül a barátok számára is. Kimondottan az idősebbek kapcsolathálózatait a kapcsolati napló módszerével vizsgálva Magyarországon azt találtuk, hogy ugyan az életkor emelkedésével a kapcsolathálózatok mérete csökken, ugyanakkor a kapcsolatok erőssége nő. A nyugdíjba vonulás, a rosszabbodó egészségi állapot, illetve a partner halála azok a külső körülmények, melyek leginkább felelősek e csökkenésért (Albert et al. 2020). Dunbar (2018) szerint a fiatalok „nagyobb társas promiszkuitásának” az az oka, hogy a lehető legszélesebb körben keresik a megfelelő, életre szóló barátokat és romantikus partner(ek)e)t, és ahogy idősödnek, és különösképp, mikor gyermekük születik, a kevésbé hasonszórú/alkalmas kapcsolatok egy része felbomlik vagy háttérbe szorul annak érdekében, hogy a rendelkezésre álló időt és energiát a legfontosabb kapcsolatok ápolására fordítsák (ezt egyébként a nőstény páviánoknál is megfigyelték). Ezután a középkorosztály

kapcsolathálózatmérete viszonylag stabil, majd idős korban elkezdi erőteljesen csökkenni. A barátok számára vonatkozó, fentiekben bemutatott adatok alátámasztják ezt az érvelést.

Mivel a barátok száma és a magasabb iskolai végzettség között pozitív a kapcsolat (Bruckner–Knaup 1993, Albert–Dávid 2018), ennek alapján az elmúlt évtizedek oktatási expanziója, mintegy felvonó effektusként pozitív hatással kellene, hogy legyen a baráti kapcsolatokra is. Ha elfogadjuk a barát fogalom tartalmi változására vonatkozó hipotézist, ezt igazolhatják az elemzett adatok is, hisz minden vizsgált évben mind a baráttal egyáltalán rendelkezés, mind a sok baráttal rendelkezés esélye is jelentősen növekszik a magasabb iskolai végzettséggel – azaz a barát nélküliek jelentősen lecsökkent aránya az általános iskolázottsági szint emelkedésével összefügg. Az iskolai évek kiváló terepet biztosítanak a barátszerzésre, a barátságok elmélyítésére.

Ahogy korábbi elemzésekben is leírták, a magasabb iskolai végzettség jelentősen megnöveli annak az esélyét, hogy valakinek több barátja legyen (Bruckner–Knaup 1993, Albert–Dávid 2018). Magyarországon az iskolai végzettség, részben az iskolarendszer korlátozott egyenlőtlenségkiegyenlítő funkciója miatt nagyon szorosan összefügg a társadalmi státusszal (Vastagh 2015, Kolosi–Keller 2010). A magasabb iskolai végzettség jelentősen jobb munkaerőpiaci részvételi esélyeket jelent és magasabb az átlagos várható jövedelem nagysága (Galasi 2004), jobb az egészségi állapot (Orosz–Kollányi 2016) és jelentősen alacsonyabb a szegénység és társadalmi kirekesztődés kockázata is (Gábos et al. 2014). Ugyanakkor a magyar társadalomban a mobilitás meglehetősen korlátozott, tehát egy a generációk között nagymértékben öröklődő paraméterről van szó (Róbert 2018).

A régiós meghatározottsággal kapcsolatos eredményeink ellentétesek Angelusz és Tardos (1998) a rendszerváltás utáni évtizedben végzett elemzéseinek eredményeivel. Ők pont azt találták, hogy a dunántúli régiók tűnnek ki a gazdagabb kapcsolathálózataikkal és ezt részben az ott élők magasabb iskolázottsági és vagyoni státuszából adódó összetételi hatásnak, illetve a szóban forgó területek urbanizációs hagyományaiából, a helyi társadalmak kevesebb megrázkódtatást tartalmazó fejlődési útjából, turisztikai frekvenciájukból, szélesebb körű külső kapcsolataikból adódó kontextuális hatások érvényesülésének tudták be. Magyarországot 3 nagy régióra bontva longitudinális elemzést is végeztek 1987. és 1997. évi adatokon. Úgy találták, hogy „a Dunántúlon az anyagi erőforrások más régiókhöz képest már korábban is jelentős szerepet játszottak a társadalmi kapcsolatok differenciálásában, míg Kelet-Magyarországon a kulturális erőforrások befolyása volt inkább domináns. A rendszerváltás után a Dunántúlon még pregnánsabbá vált a gazdasági mozzanat, a kulturális pedig különösen háttérbe szorult, míg Kelet-Magyarországon az előbbi tényező szerepe kisebb mértékben nőtt, és a kulturális erőforrások közvetlen szerepe továbbra is jelentős maradt.” (Angelusz–Tardos 1998: 255–256). További vizsgálatokkal érdemes lenne feltárni, hogy milyen tényezők állnak a kapcsolati struktúrák regionális különbségeinek, illetve ezek időbeni változásainak a hátterében.

Az új info-kommunikációs eszközök megjelenése a családi és baráti kapcsolatokat fenntartását megkönnyíti, akár nagy távolságok ellenére is, és egyesült államokbeli adatok alapján az internet és a közösségi média használata egyértelműen kapcsolatban áll a barátok számának növekedésével (Wang–Wellmann 2010). Az internethasználat és a barátok száma közti pozitív összefüggést a fentebb bemutatott magyar adatok is alátámasztják.

ÖSSZEGZÉS

A barátok számának 30 évet felölelő vizsgálata a kapcsolathálózati struktúra vonatkozásában egyéb vizsgálati eredményekkel kiegészítve egy, a társadalom teljes spektrumát érintő homogenizációs trendre utal: napjainkra néhány baráttal a magyar felnőtt lakosság túlnyomó többsége rendelkezik. Ezzel a megállapítással ugyanakkor kijelöltük ennek a tanulmánynak a határait is: ezekből a rendelkezésünkre álló adatokból nem derül ki semmi a baráti kapcsolatok minőségére, tartalmára és a családi kapcsolatokkal való viszonyára vonatkozóan. Ezek híján pedig nem tudjuk a barátságot érintő, alapvető fontosságúnak tűnő változások mélyebb összefüggéseit elemezni, csak hipotéziseket fogalmazhatunk meg más elemzések eredményeinek felhasználásával megtámogatva, a folyamatok mélyebb rétegeit illetően. A számosság változása mögött véleményünk szerint a nyolcvanas években is még a hagyományos társadalmakra egyébként is jellemzőbb, főként instrumentális jellegű barátságokat (Beer 2001) felváltották az emocionálisabb töltetű, gyaníthatóan egyébként multiplexebb, szorosabb, így fenntartásukat tekintve erőforrás-igényesebb barátságok, melyek sok esetben részben vagy egészben a családi kapcsolatok rovására jelennek meg a személyes kapcsolathálózatokban (Albert–Dávid–Koltai 2020). További kutatásainkban ezért szeretnénk a baráti kapcsolatok tartalmi jellemzőire, ezek előfordulásának szocio-demográfiai jellegzetességeire, a barátoknak a személyközi kapcsolatrendszerekben elfoglalt helyének, arányának, beágyazottságának, a többszörös szerepviszonyoknak (barát és családtag, munkatárs és barát stb.) vizsgálatára fókuszálni.

HIVATKOZÁSOK

- Adams, R. G. – Blieszner, R. – DeVries, B. (2000) Definitions of Friendship in the Third Age: Age, Gender, and Study Location Effects. *Journal of Aging Studies*, 14(1), 117–33. [https://dx.doi.org/10.1016/s0890-4065\(00\)80019-5](https://dx.doi.org/10.1016/s0890-4065(00)80019-5).
- Ajrouch, K. J. – Blandon, A. Y. – Antonucci, T. C. (2005) Social Networks Among Men and Women: The Effects of Age and Socioeconomic Status. *The Journals of Gerontology: Series B*, 60(6), S311–17. <https://dx.doi.org/10.1093/geronb/60.6.s311>
- Albert F. (2014) A férfiak és nők közti különbségek és hasonlóságok a barátságban. *Replika*, 1–2, 85–86, 165–177.
- Albert F. (2016) Az idősek kapcsolathálózati jellegzetességei. *Demográfia*, 59(2-3), 173–200. <https://doi.org/10.21543/dem.59.2-3.2>.
- Albert F. – Dávid B. (1998a) Társas kapcsolatok, magányosság 1998-ban. In Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.) *Társadalmi tény-kép, 1998. Társadalmi Monitor-jelentések*. Budapest: Társadalmi Monitor, 211–220.
- Albert F. – Dávid B. (1998b) A barátokról. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi riport 1998*. Budapest: TÁRKI, 257–276.
- Albert F. – Dávid B. (1999) A bizalmas kapcsolatokról. In Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.) *Monitor, 1999. Társadalmi Monitor-jelentések*. Budapest: Társadalmi Monitor, 218–230.
- Albert F. – Dávid B. (2003) *Az emberi kapcsolatok alakulása Magyarországon a XX. század utolsó évtizedében*. Budapest: TÁRKI. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a592.pdf> 13 p.
- Albert F. – Dávid B. (2006) A kapcsolati tőke dimenziói etnikai metszetben. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport*. Budapest: TÁRKI, 351–372.
- Albert F. – Dávid B. (2007) *Embert barátjáról. A barátság szociológiája*. Budapest: Századvég.
- Albert F. – Bozsonyi K. – Dávid B. (2008) *Scale-free properties and dynamics of large social networks*. Előadás. 7th International Conference on Social Science Methodology. Nápoly, 09. 1–5.
- Albert F. – Dávid B. (2012) Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon In: Kovách I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó és MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet.
- Albert F. – Dávid B. (2013) Hatvan év, hat barát? In Szász A. – Krizsa F. (szerk.) *A kultúra rejtelvei*. Budapest: Magyar Kulturális Antropológiai Társaság (MAKAT) – L'Harmattan, 213–218.
- Albert F. – Dávid B. (2015) Mikromilió integrációs megközelítésben A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatási eredmények áttekintése. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 5(4), 1–11. <http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2015.4.1>.
- Albert F. – Dávid B. (2016a) A magyarországi kapcsolathálózati struktúrák jellemzői 2015-ben. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 6(3), 22–47. <http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2016.3.22>.
- Albert F. – Dávid B. (2016b) Interpersonal Relationships in Hungary. In Kebin, Z. (szerk.) *Beyond the Transition: Social Change in China and Central-Eastern Europe*. Peking: Social Science Academic Press, 139–160.
- Albert F. – Dávid B. – Gerő M. – Hajdu G. (2017) Kapcsolathálózati tipológia és társadalmi integráció. In Kovách, I. (szerk.) *Társadalmi integráció: Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest, Szeged: Belvedere Meridionale, MTA TK Szociológiai Intézet, 307–330.
- Albert F. – Dávid B. (2018) Interpersonal relationships in Hungary – an overview. *Metszetek – Társadalomtudományi folyóirat*, 7:2, 72–93. <https://dx.doi.org/10.18392/metsz/2018/2/6>.
- Albert F. – Dávid B. – Koltai J. (2020) *The increasing importance of friends: Changes in core discussion network composition in post-communist Hungary between 1997–2015*. kézirat.
- Albert F. – Hajdu G. – Huszti É. – David B. (2020) Egocentric contact networks of older adults: featuring quantity, strength and function of ties. *The Sociological Quarterly*, megjelenés alatt.
- Allan, G. (1977) Class variation on friendship patterns. *The British Journal of Sociology*, 28(3), 389–393. <https://dx.doi.org/10.2307/590002>
- Allan, G. (1989) *Friendship: developing a sociological perspective*. New York–London: Harvester Wheatsheaf. <https://dx.doi.org/10.1093/sf/69.3.932>
- Angelusz R. – Tardos R. (1991) A magyarországi kapcsolathálózatok néhány sajátossága. In: Angelusz R. – Tardos R. (szerk.) *Hálózatok, stílusok, struktúrák*. Budapest: ELTE Szociológiai Intézet – Magyar Közvéleménykutató Intézet, 55–73.
- Angelusz R. – Tardos R. (1998) A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a 90-es években. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi riport 1998*. Budapest: TÁRKI. 237–256.
- Arisztotelész (1987) *Nikomakhoszi etika*. Budapest, Európa Kiadó.

- Beer, B. (2001) Anthropology of friendship. In Smelser, N. J. – Baltes, P. B. (szerk.), *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. Kidlington: Elsevier, 5805–5808.
- Bruckner, E. – Knaup, K. (1993) Women's and Men's Friendships in Comparative Perspective. *European Sociological Review*, 12, 249–266. <https://dx.doi.org/10.1093/oxfordjournals.esr.a036680>
- Cole, M. – Cole, S. (1997) *Fejlődéslélektan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Daoud, J. I. (2017) Multicollinearity and regression analysis. *Journal of Physics: Conference Series*. 949. (1). <https://dx.doi.org/10.1088/1742-6596/949/1/012009>.
- David-Barrett, T. – Dunbar, R.I.M. (2017) Fertility, kinship and the evolution of mass ideologies. *Journal of Theoretical Biology*, 417, 20–27. <https://dx.doi.org/10.1016/j.jtbi.2017.01.015>.
- Dávid B. – Albert F. (2005) Kit nevez Ön barátnak? A barátság szociológiai megközelítésben. *Századvég*, 38(4), 91–126.
- Dávid B. – Albert F. – Huszti É. (2020) A bizalmas beszélgetési hálózatok és a földrajzi mobilitás. In Kovách I. (szerk) *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. megjelenés alatt.
- Dávid B. (2010) Társas kapcsolatok – a kirekesztődés dimenziói. In Kóczé A. (szerk.) *Nehéz sorsú asszonyok feketén fehéren: Roma nők munkaerő-piaci és megélhetési lehetőségei két kistérségben: Kutatási beszámoló*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 95–112.
- Dunbar, R. I. M. (1993) Coevolution of neocortex size, group size and language in humans. *Behavioral Brain Sciences*, 16, 681–735. <https://dx.doi.org/10.1017/s0140525x00032325>.
- Dunbar, R. I. M. (2016) Do online social media cut through the constraints that limit the size of offline social networks? *Royal Society Open Science*, 3(1), 1–9. <https://dx.doi.org/10.1098/rsos.150292>.
- Dunbar, R. I. M. (2018) The Anatomy of Friendship, Trends. *Cognitive Sciences*, 22, 32–51. <https://dx.doi.org/10.1016/j.tics.2017.10.004>.
- Dunbar, R. I. M. – Arnaboldi, V. – Conti, M. – Passarella, A. (2015) The structure of online social networks mirrors those in the offline world. *Social Networks*, 43, 39–47. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2015.04.005>.
- Eve, M. (2002). Is friendship a sociological topic?. *European Journal of Sociology*, 43, 386–409. <https://dx.doi.org/10.1017/S0003975602001157>.
- Feld, S., (1981) The focused organization of social ties, *American Journal of Sociology*, 86(5): 1015–1035. <https://dx.doi.org/10.1086/227352>
- Feld, S. – Carter, W. (1998) Foci of activity as changing contexts for friendship. In Adams R. – Allan, G. (szerk.) *Placing friendship in context*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://dx.doi.org/10.1017/cbo9780511520747.008>.
- Fischer, C. S. – Oliner, S. J. (1983) A Research Note on Friendship, Gender, and Life Cycle, *Social Forces*, 62: 124–33. <https://dx.doi.org/10.2307/2578351>.
- Fischer, C. S. (1982) *To Dwell Among Friends: Personal Networks in Town and City*. Chicago: Chicago University Press.
- Fischer, C. S. (2011) *Still Connected: Family and Friends in America Since 1970*. New York: Russell Sage Foundation.
- Gábos A. – Branyiczki R. – Lange, B. – Tóth I. Gy. (2014) Az aktív korúak foglalkoztatottsága és szegénysége az Európai Unióban és Magyarországon: válság előtt, alatt és után. In Kolosi, T – Tóth, I. Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport 2014*. Budapest: TÁRKI, 179–203.
- Galasi P. (2004) Túlképzés, alulképzés és bérhozam a magyar munkaerőpiacon. In Fazekas K. – Varga J. (szerk.) *Munkaerő-piaci tükör 2004*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Granovetter, M. (1973) The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360–1380. <http://dx.doi.org/10.1086/225469>.
- Harling, G. – Morris, K. A. – Manderson, L. – Perkins, J. M.- Berkman, L. F. (2018) Age and Gender Differences in Social Network Composition and Social Support Among Older Rural South Africans: Findings From the HAALSI Study. *The Journals of Gerontology: Series B*, 75(1), 148–159. <http://dx.doi.org/10.1093/geronb/gby013>.
- Hill, R. A. – Dunbar, R. I. M. (2003) Social network size in humans. *Human Nature*, 14 (1), 53–72. <https://dx.doi.org/10.1007/s12110-003-1016-y>.
- Höllinger, F. – Haller, M. (1990) Kinship and social networks in modern societies: a crosscultural comparison among seven nations. *European Sociological Review*, 6, 103–123. <https://dx.doi.org/10.1093/oxfordjournals.esr.a036553>.
- Ishiguro, I. (2018) Changes in core network size in Japan: Comparisons between the 1990s and 2010s. *Social Networks*, 52, 70–281. <https://dx.doi.org/10.1016/j.socnet.2017.09.005>.
- Kmetty, Z. – Tardos, R. – Albert, F. – Dávid, B. (2018) Mapping social milieus and cohesion patterns between 1997 and 2014. Exploiting the potential of the occupational position generator. *Social Networks*, 55, 116–129. <https://dx.doi.org/10.1016/j.socnet.2018.05.007>.

- Kohli, M. – Hank, K.- Künemund, H. (2009) The Social Connectedness of Older Europeans: Patterns, Dynamics and Contexts. *Journal of European Social Policy*, 19(4), 327–340. <https://dx.doi.org/10.1177/1350506809341514>.
- Kolosi T. – Keller T. (2010) Kikristályosodó társadalomszerkezet. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport 2010*. Budapest: Társi, 105–138.
- Koltai J. – Nemes D. (2017) A lakóhely hatása a társadalmi kapcsolatokra. In Kovács I. (szerk.) *Társadalmi integráció: Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest, Szeged: Belvedere Meridionale, MTA TK Szociológiai Intézet, 359–376.
- Kopasz M. – Szántó Z. – Várhalmi Z. (2008) A magyar háztartások tagjainak kapcsolatháló-dinamikája 1992 és 2007 között. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.) *Újratervezés. Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben*. Budapest: Társi, 105–120.
- Machin, A. – Dunbar, R. (2013) Sex and Gender as Factors in Romantic Partnerships and Best Friendships. *Journal of Relationships Research*, 4, E8. <https://dx.doi.org/10.1017/jrr.2013.8>.
- MacCarron, P. – Kaski, K. – Dunbar, R. (2016) Calling Dunbar’s numbers. *Social Networks*, 47, 151–155. <https://dx.doi.org/10.1016/j.socnet.2016.06.003>.
- Marsden, P. V. (1987) Core Discussion Networks of Americans. *American Sociological Review*, 52, 122–31. <https://dx.doi.org/10.2307/2095397>.
- McPherson, M. – Smith-Lovin, L. – Brashears, M. E. (2006) Social Isolation in America: Changes in Core Discussion Networks over Two Decades. *American Sociological Review*, 71, 353–375. <https://dx.doi.org/10.1177/000312240607100301>.
- Moore, G. (1990) Structural Determinants of Men’s and Women’s Personal Networks. *American Sociological Review*, 55: 726–35. <https://dx.doi.org/10.2307/2095868>.
- Mollenhorst, G. – Völker, B. – Flap, H. (2014) Changes in personal relationships: how social contexts affect the emergence and discontinuation of relationships. *Social Networks*, 37, 65–80. <https://dx.doi.org/10.1016/j.socnet.2013.12.003>.
- O’Connor, P. (1998) Women’s friendships in a post-modern world, in Adams, Rebecca G. – Allan, G. (szerk.) *Placing friendship in context*. Cambridge: Cambridge University Press, 18–42. <https://dx.doi.org/10.1017/cbo9780511520747.007>.
- Orosz É. – Kollányi Zs. (2016) Egészségi állapot, egészség-egyenlőtlenségek nemzetközi összehasonlításban. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport 2016*. Budapest: TÁRKI, 332–355.
- Roberts, S.B.G. et al. (2009) Exploring variations in active net-work size: constraints and ego characteristics. *Social Networks*, 31: 138–146. <https://dx.doi.org/10.1016/j.socnet.2008.12.002>.
- Róbert P. (2018) Intergenerációs iskolai mobilitás az európai országokban a válság előtt és után. In Kolosi, T. – Tóth I. Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport*. Budapest: Társi, 64–80.
- Sik, E. (1994) Network Capital in Capitalist, Communist and Post-Communist Societies. *International Contributions to Labour Studies*, 4, 73–93.
- Sik, E. – Wellman, B. (1999) Network Capital in Capitalist, Communist and Post Communist Countries. In Wellmann, B. (Ed.) *Networks in the Global Village*. Boulder, Colorado: Westview Press. <https://dx.doi.org/10.4324/9780429498718-7>
- Simmel, G. (2004) A pénz filozófiája. Budapest: Osiris kiadó.
- Utasi Á. (1990) Baráti kapcsolatok. In Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi riport*. Budapest: TÁRKI, 475–487.
- Utasi Á. (1991) Az interperszonális kapcsolatok néhány nemzeti sajátosságáról. In Utasi Á. (szerk.) *Társas kapcsolatok*. Budapest: Gondolat, 169–193.
- Utasi Á. – Páthy Á. – Hári P. (2004) A kapcsolatok nemzetközi trendje másfél évtized távlatában. In Utasi Á. (szerk.) *Kapcsolatok nemzetközi metszetben*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 9–39.
- Utasi Á. – Páthy Á. – Hári P. (2006) Social solidarity and integration in Hungary: Aspects of confidential relationships. In Utasi Á. – Páthy Á. – Hári P. (szerk.) *Partnerships and friendships*. Budapest: Institute for Political Science, Hungarian Academy of Sciences.
- van Tilburg, T. (1998) Losing and Gaining in Old Age: Changes in Personal Network Size and Social Support in a Four-Year Longitudinal Study. *The Journals of Gerontology: Series B*, 53B(6), S313–23. <https://dx.doi.org/10.1093/geronb/53b.6.s313>.
- Vastagh, Z. (2015) Rétegződés és iskolázottság. In Huszár Á. (szerk.) *2011. évi népszámlálás, 15. A társadalom rétegződése*. Budapest: KSH.
- Völker, B. – Flap, H. (2001) Weak ties and liability. The case of East Germany. *Rationality and Society*, 13(4), 397–428. <https://dx.doi.org/10.1177/104346301013004001>.
- Wang, H. – Wellman, B. (2010). Social connectivity in America: changes in adult friendship network size from 2002 to 2007. *American Behavioral Scientist*, 53, 1148–1169. <https://dx.doi.org/10.1177/0002764209356247>.